

KRISTINA BURINSKAITĖ

TARPTAUTINEI KOMISIJAI NACIŲ IR SOVIETINIO OKUPACINIO REŽIMŲ
NUSIKALTIMAMS ĮVERTINTI

PROJEKTAS - TYRIMAS:

LAISVOJO PASAULIO DEZINFORMAVIMAS

VILNIUS, 2009 m.

Įvadas

Melas, klasta ir apgaulė buvo neatsiejami Sovietų Sąjungos vidaus ir užsienio politikos įgyvendinimo elementai nuo pat valstybės susikūrimo pradžios 1918 m. iki 1991 metų. Jų taikymas buvo užprogramuotas komunistinės ideologijos, kuri nepripažino taikaus sambūvio su Vakarų demokratinėmis valstybėmis. Šiais principais buvo paremta ir KGB veikla, kuri buvo totalitarinės SSRS ramstis, ypač kovoje su kitaminčiais. KGB taikė įvairias represijas kovodama su kitaminčiais šalies viduje bei užsienyje. Tačiau po Josifo Stalino mirties 1953 m. represijas papildė plačiam visuomenei nematomos, bet ne mažiau pavojingos, priemonės kaip propaganda, dezinformacija, kompromitavimas. Jos istoriografijoje ir KGB dokumentuose įvardijamos kaip “aktyviosios priemonės”, kurių esmė neigiamos viešosios nuomonės formavimas apie savo priešininkus ir teigiamos apie SSRS ir jos politiką. Prie šių priemonių galima priskirti ir politinių bylų kriminalizavimą ir psichiatrijos taikymas diskredituojant kitaminčių veiklą. Tai liudija, kad po J. Stalino mirties įvykę Sovietų Sąjungos vidaus ir tarptautinės padėties pokyčiai vertė KGB keisti taktiką, bet ne pagrindinį tikslą - komunistinės ideologijos plėtra pasaulyje bei kova su vidaus ir išorės priešais. Šie KGB keliami tikslai ir metodai rodo, kad ji buvo ne tik represinė, bet ir politinio ir ideologinio poveikio institucija.

SSRS KGB padalinys Lietuvoje savo metodais ir veikimo principais nesiskyrė nuo KGB Maskvoje, skyrėsi tik veiklos mastai ir veiklos kryptys. LSSR KGB veiklą irgi reikia vertinti ir konfrontacijos su JAV kontekste, nes ji laikėsi pozicijos, kad lietuvių išeiviją ir lietuvių disidentus rėmė JAV specialiosios tarnybos. Išeivijos keliamas Lietuvos okupacijos klausimas ir į Vakarus patenkanti sovietinei valdžiai nepalankios žinios apie šalies būklę, susidorojimą su kunigais ir disidentais vertė KGB veikti ne tik šalies viduje, bet ir užsienyje. Todėl KGB ėmėsi priemonių diskredituoti sovietinės santvarkos kritikų bei labiau kontroliuoti strateginės (ekonominės, karinės, politinės) informacijos patekimą į Vakarus bei skleisti dezinformaciją.

Tyrimo aktualumas. Dezinformacija, kuri glaudžiai susijusi su kompromitavimu, propaganda, yra sudėtingas, sunkiai identifikuojamas, pasireiškiantis įvairiomis formomis KGB metodas, vertas ne tik istorikų, bet ir politologų, žurnalistų dėmesio. Lietuvių istoriografija vis dar didžiulį dėmesį skiria KGB taikytoms represijoms prieš kitaminčius. KGB kaip institucijos (struktūra, veiklos kryptys, metodai, agentūra) tyrimų dar nėra daug, nes ši tema vis dar politizuota ir tai apsunkina objektyvų jos veiklos tyrimą ir vertinimą. Didelis KGB dėmesys šioms slaptoms priemonėms rodo, kad tai buvo labai svarbus KGB veiklos elementas. Šių metodų taikymas, atskleidžia, kokiais principais paremta KGB veikla. Didelis KGB dėmesys šioms priemonėms ir nepelnytai mažas lietuvių istorikų dėmesys joms, manytina aktualizuoja šį tyrimą.

Pastebėtina, kad lietuvių istoriografija nedaug dėmesio skiria KGB veiklai pramonės, mokslo ir technologijų srityse. Lietuvos įmonės, mokslo institucijos irgi gamino užsakymus KGB ir SSRS gynybos ministerijai, už kurių slaptumo išsaugojimą buvo atsakinga KGB. Tad tai irgi naujas, mažai tyrinėtas aspektas, kuris leistų susipažinti ne tik su dar viena KGB veiklos sfera, bet ir su sovietine Lietuvos pramone, atskleistų jos ryšius su SSRS gynybos ministerija, kokius karinius užsakymus gamino Lietuvos civilinės pramonės įmonės. Šis tyrimas, manytina, leistų netradiciškai pažvelgti ir į kitus tyrimus. Pirma, tai naujas, netradicinis sovietinės totalitarinės sistemos tyrimo aspektas. Komunistų lyderiai, akcentuodami šiuos metodus, parodo jų svarbą ir atskleidžia sovietinės sistemos prigimtį, veikimo principus - veikti ne atvirai, viešai, sąžiningai, o pasitelkus slaptas priemones, meluoti, eskaluoti nepasitikėjimą, priešišumą.

Chronologinės ribos 1954 - 1991 m. Sovietinės represinės struktūros taikė dezinformavimo metodą nuo pat 1917 metų. Lietuvoje jis pradėtas taikyti po okupacijos 1940 m. kai buvo skleidžiamas melas Vakarams apie savanorišką Lietuvos įstojimą į SSRS. Šis metodas efektyviai taikytas ir partizaninio karo metu. Tačiau po 1954 m. pasikeitus politinei padėčiai SSRS viduje ir pasibaigus masinių represijų laikotarpiui, kai keičiasi KGB veikimo principai, bet ne tikslai, šių metodų taikymas tampa ypač svarbus ir aktualus ir jos neatsisakoma iki pat 1991 metų.

Tyrimo "Laisvojo pasaulio dezinformavimas" objektas - tai LSSR KGB taikyto dezinformacijos metodo analizė bei jo efektyvumo klaidinant Vakarų demokratinį pasaulį apie strateginius objektus Lietuvoje, lietuvių antisovietinį pasipriešinimą ir Lietuvos laisvinimo judėjimą Vakaruose, įvertinimas.

Šio tyrimo metu bus bandoma patvirtinti arba paneigti šias hipotezes:

1. Manytina, kad dezinformavimas buvo vienas iš sovietinės vidaus ir užsienio politikos įgyvendinimo priemonių, kuris Lietuvoje daugiau taikytinas kaip politinis ginklas kovoje su kitaminčiais Lietuvoje, išėivių veikla Vakaruose. Taip pat šis metodas buvo priemonė nuslėpti informaciją apie tikrą Lietuvos ekonominę, politinę padėtį, civilinės pramonės, mokslo institutų ryšius su gynybos ministerija.
2. Nors KGB dokumentuose šioms viešąją opinią formuojančioms technologijoms skiriamas ypatingas dėmesys ir akcentuojama jų reikšmė kitų metodų kontekste, bet menki KGB akcijų rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad jie vis dėlto nepasiteisino.

Darbo tikslai - atskleisti priemones, kurias KGB taikė dezinformuojant Vakarų demokratinį pasaulį, jų taikymo principus, tikslus, objektus, specifiką, įvertinti jų reikšmę tarp kitų KGB metodų. Taip pat ištirti, kaip KGB organizavo bei kokią klaidinančią informaciją skleidė Vakaruose apie lietuvių pasipriešinimo judėjimą ir išeivijos veiklą, bei Lietuvoje esančius strateginius objektus bei įvertinti šių metodų taikymo efektyvumą.

Darbo uždaviniai

1. Apžvelgti LSSR KGB padalinius, kurie atsakingi už dezinformavimo akcijas.
2. Apibūdinti vidaus ir tarptautinės politikos pokyčius, kure lėmė KGB metodų kaitą.
3. Įvardinti metodus, kurie buvo taikomi dezinformuojant Vakarų demokratines valstybes bei apibūdinti jų taikymo principus, tikslus ir atskleisti jų reikšmę tarp kitų KGB metodų.
4. Nustatyti Lietuvos gyvenimo sferas, įvykius, procesus, objektus, reiškinius, kurie buvo slepiami arba apie juos buvo skleidžiama klaidinanti informacija.
5. Apibūdinti LSSR KGB propagandinių dezinformavimo akcijų organizavimo ir vykdymo užsienyje mechanizmus.
6. Įvertinti KGB dezinformavimo akcijų galimybes ir poveikį Atgimimo laikotarpiui 1987-1991 m.
7. Vertinant KGB taikytų priemonių ir metodų efektyvumą, būtina atskleisti KGB akcijų pasekmes ir įtaką visuomenės viešajai nuomonei.

Istoriografija ir šaltiniai

Vakarų istoriografija. Kadangi KGB vykdytos dezinformacijos mastai buvo nemaži, tad sulaukė ne tik JAV specialiųjų tarnybų¹, bet ir tyrinėtojų dėmesio. Užsienio istoriografija iki SSRS žlugimo 1991 m. daugiau rėmėsi nukentėjusių nuo KGB ir pabėgusių į Vakarus KGB agentų ir karininkų liudijimais bei jų pateiktais dokumentais. Tai įtakoja ir pačių tyrinėtojų poziciją, kuri kai kada kūrė visagalės KGB įvaizdį. Tik po 1991 m. tapo prieinami kai kurie KGB šaltiniai. Užsienio istoriografija dezinformaciją vertina kaip vieną iš SSRS propagandos ir užsienio politikos įgyvendinimo įrankių. Suzanne Labin², Martin Ebon³, John Clews⁴, Raymond Sleeper⁵, Oliver Thomson,⁶ Edward Jay Epstein,⁷ Allen Dales⁸ veikalai analizuoja sovietinės propagandos ir dezinformacijos mechanizmus, jų taikymo principus bei įvertina jų vietą įgyvendinant SSRS vidaus ir užsienio politiką. Sovietų vykdytos dezinformacijos Vakaruose metodus ir mastus išsamiai

¹ Советские активные мероприятия : доклад об активных мероприятиях и пропаганде. Вашингтон, 1987

² Labin S. The technique of Soviet propaganda. New York, 1960

³ Ebon M. The soviet propaganda machine. New York, 1976

⁴ Clews C.J. Communist propaganda technique. New York, Washington, 1964

⁵ Sleeper R. *Mesmerized the bear* : the soviet strategy of deception. New York, 1987

⁶ Thomson O. Historia propagandy. Warszawa, 2001

⁷ Epstein J. *Deception* : the invisible war between the KGB and the CIA. New York, 1989

⁸ Далес А. ЦРУ против КГБ. Москва, 2000

atskleidžia ir išanalizuoja Richard Shultz ir Roy Godson.⁹ Šie autoriai dezinformacija pateikia kaip propagandos formą ir žvalgybos bei kontržvalgybos priemonę. Užsienio autorių Yevgenia Albats,¹⁰ Peter Deriabin, Tennent Bagley,¹¹ John Barron,¹² Boris Levytsky,¹³ William Corson,¹⁴ John Dziak,¹⁵ Amy W. Knight¹⁶ darbai yra daugiau apie KGB žvalgybinę veiklą Vakaruose, juk dezinformacija buvo neatsiejama jos dalis. Įdomų požiūrį apie sovietų vykdytą dezinformaciją ir jos tikslus pateikia į Vakarus pabėgę buvę KGB karininkai. Buvęs KGB karininkas Anatolij Golitsyn¹⁷ pateikia savo požiūrį į dezinformacijos vaidmenį ir vietą SSRS politikoje. Dezinformacijos metodo taikymo principus, KGB veiklos užkulius ir jos žvalgybinę veiklą Vakaruose atskleidžia Čekoslovakijos specialiosioms tarnyboms dirbęs ir pabėgęs į Vakarus Ladislav Bittman.¹⁸ Tačiau reikia atsargiai vertinti šiuos veikalus. Nors šie darbai ir naudingi dėl juose pateiktos informacijos, atskleistų KGB veiklos užkulius, publikuotų dokumentų, tačiau juose jaučiamas tendencingas ir subjektyvus KGB vertinimas. Jų liudijimai įtakoja ir užsienio autorių, kurie tyrinėja KGB veiklą, poziciją. Paminėti bendri Christopher Andrews ir Oleg Gordievsky¹⁹ bei Ch. Andrews ir Vasilij Mitrochino darbai²⁰. Tačiau nepaisant tam tikro tendencingumo pastarieji darbai yra vieni iš rimčiausių darbų KGB tematika.

Rusijos istoriografija. Po 1991 m. Rusijoje atsivėrus archyvams, susidarė sąlygos tirti represinių struktūrų veiklą. Rusijos istoriografija didžiausią dėmesį skyrė Stalino laikų represijoms. Tiriant KGB struktūrą ir jos veiklą paminėtini Leonid Mlečin,²¹ Aleksandro Ševiakino,²² Georgij Arbatovo²³ monografijos bei bendriniuose veikaluose, skirtuose Rusijos ir SSRS specialiųjų tarnybų istorijai.²⁴ Įvairūs KGB veiklos aspektai atsispindi serijiniuose leidiniuose, skirtuose šiai struktūrai. Nors juose daugiau dėmesio skiriama žvalgybinei veiklai, o ne šalies viduje.²⁵ Naudingos

⁹ Shultz R. H. ; Godson R. *Dezinformatsia: the strategy of soviet disinformation*. New York, 1986

¹⁰ Albats Y. *KGB: state within a state*. New York, 1994

¹¹ Deriabin P. ; Bagley T. *KGB : Masters of the Soviet Union*. London, 1990

¹² Barron J. *KGB today : the hidden hand*. London, 1985; Barron J. *KGB : the secret work of Soviet secret agents*. Toronto, 1974

¹³ Levytsky B. *The uses of terror : the soviet secret policy 1917 - 1970*. New York, 1972

¹⁴ Corson W. *The New KGB : engine of soviet power*. New York, 1985

¹⁵ Dziak J.J. *Chekisty : A history of the KGB*. New York, 1988

¹⁶ Knights A. W. *The KGB : police and politics in the Soviet Union*. New York, 1990

¹⁷ Golitsyn A. *New lies for old : the communist strategy of deception and disinformation*. New York, 1984

¹⁸ Bittman L. *The KGB and Soviet disinformation: an insider view*. New York, 1985

¹⁹ Andrew C. ; Gordievsky O. *KGB: the inside story of it's foreign operation from Lenin to Gorbachov*. New York, 1990

²⁰ Andrew C.; Mitrochin V. *The sword and the shield*. New York, 1999

²¹ Млечин Л. КГБ председатели органов госбезопасности. Москва, 2001

²² Шевякин А. 17 тайн Лубянки. Москва, 2007

²³ Арбатов Г.А. Затянувшееся выздоровление (1953 - 1985 г.г.) : свидетельство современника. Москва, 1991

²⁴ Труды общества изучения истории отечественных спецслужб. Москва, 2006, т.1 - 3; История спецслужб России. Москва, 2004

²⁵ КГБ : вчера, сегодня, завтра. (международные конференции и круглые столы). Москва, 1993, 1995, 1997, 2002; Исторические чтения на Лубянки. Москва, 1999, 2004, 2006

informacijos apie represines struktūras yra Aleksandro Kokurino publikacijoje²⁶ bei jo ir Nikitos Petrovo dokumentų rinkinyje apie represines struktūras.²⁷ KGB veikla postalininiu laikotarpiu taip pat atsispindi buvusių KGB darbuotojų Filip Bobkovo,²⁸ Evgenij Grigo,²⁹ Viačeslav Šironino³⁰, Sergej Čertoprudo,³¹ žvalgybininko Aleksej Myagovo³² atsiminimuose. Šie atsiminimai turi būti vertinami atsargiai, nes juose bandoma pateisinti tam tikrus KGB veiksmus kovoje su disidentiniu judėjimu (pavyzdžiui disidentų jų sekimą ir deportavimą iš šalies). Tai rodo jų subjektyvumą ir angažuotumą, nes atsiminimų autoriai buvo tos sistemos dalis. KGB veikla atsispindi publikuotose Jurijaus Andropovo biografijose.³³ Šiam KGB pirmininkui istoriografijoje skiriama nemažai dėmesio, nes jam vadovaujant vyko aktyviausia kova su disidentais bei išvystyta propagandinė ir žvalgybinė veikla Vakaruose. Pastebėtina, kad minėtuose veikaluose vengiama objektyviai įvardinti ir įvertinti KGB vaidmenį totalitarinėje valstybėje, apsiribojama tik pamąstymais ir paviršutinišku faktografijos apie jos veiklą šalies viduje ir užsienyje išdėstymu, daugiau akcentuojant KGB žvalgybos laimėjimus Vakaruose ir SSRS bei KGB galybę. Tai revizionistinės tendencijos Rusijos istoriografijoje, kurios susijusios su saugumo institucijų dabartinėje Rusijoje sureikšminimu ir sugrįžtančiu pozityviu sovietinės sistemos vertinimu. Taip nustelbiami objektyvūs KGB tyrimai.

Lietuvos istoriografija. KGB veiklos tyrimai Lietuvoje tapo įmanomi tik atsiradus galimybei prieiti prie KGB dokumentų. Išeiviai daugiau nagrinėjo bažnyčios ir disidentų persekiojimą. Tik Nepriklausomoje Lietuvoje pradėti rimti KGB veiklos tyrinėjimai. Tiriant Lietuvoje KGB veiklą svarus lietuvių istoriko Arvydo Anušausko indėlis,³⁴ kuris nemažai dėmesio skiria KGB vykdytoms kompromitavimo ir dezinformavimo akcijoms tiek Lietuvoje, tiek užsienyje bei kontržvalgybinei veiklai šalies viduje. KGB kova su Lietuvos Katalikų Bažnyčia naudojant įvairias fizinio ir psichologinio poveikio priemones atskleidžia Vido Spenglos,³⁵ Arūno Streikaus,³⁶ Stasio Vardžio³⁷

²⁶ Kokurinas A. SSRS NKGB - MGB struktūra, *Genocidas ir Rezistencija*, 1997, Nr.1

²⁷ Кокурин А., Петров Н. Лубянка : Органы ВЧК — ОГПУ — НКВД — НКГБ — МГБ — МВД - КГБ 1917 - 1991. Москва, 2003

²⁸ Бобков Ф.Д. КГБ и власть. Москва, 1995

²⁹ Григ Е. *Да, я там работал* : записки офицера КГБ. Москва, 2001.

³⁰ Широкин В. Под колоколом контрразведки. Москва, 1996

³¹ Чертопруд, С. Андропов и КГБ. Москва, 2004

³² Myagov A. Inside the KGB. New York, 1978

³³ Дроздов Ю. Юрий Андропов и Владимир Путин. Москва, 2000; Семанов С. *Ю. Андропов: 7 тайн генсека* с Лубянки. Москва, 2001; Хлобустов О. Неизвестный Андропов. Москва, 2009; Млечин Л. Андропов. Последняя надежда режима. Москва, 2008

³⁴ Anušauskas A. KGB Lietuvoje : Slaptosios veiklos bruožai. Vilnius, 2008; Anušauskas A. KGB prisilietimas. *Metai*, 1996, Nr.11; Anušauskas A. KGB ir lietuvių visuomenė : slaptasis karas 1954 - 1991 metais. *Darbai ir dienos*, 2000, Nr. 21;

³⁵ Spengla V.S. "Akiplėša". KGB kova prieš bažnyčią. Pagal kunigo J.Zdebskio sekimo bylą. Vilnius, 1996; Spengla V.S. Bažnyčia, "Kronika" ir KGB voratinklis. Vilnius, 1993,

³⁶ Streikus A. Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944 - 1999). Vilnius, 2002; Streikus A. Ateistinės propagandos pobūdis Lietuvoje 1975 - 1988. *Genocidas ir rezistencija*, 2003, Nr.1; Streikus A. Streikus A. Sovietų Lietuva ir išeivija : kultūrinių ryšių projektas, *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, Nr.20

³⁷ Vardys S.V. The Catholic Church, dissent and nationality in Soviet Lithuania. New York, 1978

monografijose. Atskiros KGB kompromitavimo, dezinformavimo ir kitos viešosios nuomonės formavimo akcijos atsispindi Juozo Banonio monografijoje,³⁸ J. Romualdo Bagušausko,³⁹ Kristinos Burinskaitės,⁴⁰ Juozo Starkausko⁴¹, Vytauto Skuodžio⁴² publikacijose. Dezinformacijos taikymą lemtingais 1990 m. atskleidžia ir Antanas Šimkūnas.⁴³ Voldemaras Klumbys analizuoja viešosios nuomonės sovietinėje sistemoje formavimo principus.⁴⁴ Tačiau pastebėtina, kad lietuvių istoriografijoje dezinformacijai, kaip ir kitoms viešąją nuomonę formuojančioms technologijoms, skiriamas nepakankamai dėmesio. Daugiausia dėmesys sukoncentruojamas į fizines represijas. Šios priemonės paminimos tik kaip pagalbinės šalia fizinių represijų. Lietuvos civilinės pramonės įmonių sąsajų su KGB SSRS gynybos ministerijos užsakymais beveik lietuvių istoriografijoje nėra. Fragmentiškai šią temą paliečia istorikas Saulius Grybkauskas.⁴⁵ Lietuvos Ypatingojo archyvo (toliau LYA) archyvisto Geiščio Gečiausko pateikti LYA fondų aprašymai ne tik apibūdina KGB dokumentų fondus, bet ir aptaria KGB struktūros raidą istorijos eigoje. Jo publikacijose aptariama ir kontržvalgybą ir ideologinę kontržvalgybą kuravę padaliniai.⁴⁶ Paminėtinas Nepriklausomoje Lietuvoje publikuotas KGB darbuotojams skirtas mokomasis leidinys,⁴⁷ kuriame išdėstomi kovos metodai su disidentiniu judėjimu ir išeivių organizacijomis. Kadangi leidinys skirtas vidaus naudojimui, tai jis yra naudingas šaltinis tiriant KGB kovos su disidentiniu judėjimu priemones.

KGB platinamos kompromituojančios medžiagos apie antisovietinio judėjimo dalyvius autentiškumą arba dezinformaciją padeda atsiskleisti ir įvertinti Tomo Remeikio,⁴⁸ Arvydo Anušausko,⁴⁹ Liudo Mockūno⁵⁰ publikacijos. Stasio Žumbakio veikalas parodo, kaip buvo

³⁸ Banionis J. Lietuvos laisvinimo byla Vakaruose 1975 - 1990. Vilnius, 2002; Banionis Lietuvos laisvinimo veikla Vakaruose įsigalint detantui 1970-1974 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr.1

³⁹ Bagušauskas J.R. Užsienio radijo laidos tautos kovoje dėl laisvės sovietinio režimo metais, *Genocidas ir Rezistencija*, 2001, Nr. 2

⁴⁰ Burinskaitė K. Kompromitavimas vienas iš KGB metodų formuojant viešąją nuomonę, *Genocidas ir rezistencija* 2006, Nr.2, Burinskaitė K. Lietuvos SSR KGB dezinformacinė veikla ir paslapčių apsauga 1954-1991m., *Genocidas ir rezistencija*, 2007, Nr.2; Burinskaitė K. KGB kova su išeivija ideologinėmis ir propagandinėmis priemonėmis XX a. devintajame dešimtmetyje, *Genocidas ir rezistencija*, 2008, Nr.1; Burinskaitė K. KGB politinės ir propagandinės akcijos prieš išeivių politinę veiklą, *Genocidas ir Rezistencija*, 2009, Nr.1; Burinskaitė K. Sovietinės slaptosios tarnybos vieta SSRS. Lietuvos istorijos studijos, 2008, Nr.22

⁴¹ Starkauskas J. KGB bandymai sukiršinti JAV lietuvius ir žydus in *Lietuvos žydų žudynių byla*. Vilnius, 2001

⁴² Skuodis V. Dvasinis genocidas Lietuvoje. Vilnius, 1996

⁴³ Šimkūnas A. Sausio 13-oji : SSRS propagandinio karo užkulisiai. Vilnius, 2006

⁴⁴ Klumbys V. Visuomenės nuomonės veikimo sąlygos sovietinėje Lietuvoje, *Lietuvos istorijos studijos*, nr.19

⁴⁵ Grybkauskas S. KGB veikla sovietinės Lietuvos pramonės įmonėse 1965 - 1985 m., *Genocidas ir rezistencija*, 2009, nr.1

⁴⁶ Gečiauskas G. Trys pagrindiniai buvusio LSSR KGB archyvo trečiojo slaptosios raštvedybos bylų fondo sudarytojai, *Lietuvos archyvai*, 1999, Nr.13; Gečiauskas G. Buvusio LSSR KGB archyvo slaptosios raštvedybos fondų sudarytojai, *Lietuvos archyvai*, 1997, Nr.8

⁴⁷ Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja: "Laisvės kovų archyvas". Kaunas, 1992

⁴⁸ Remeikis T. Opposition to soviet rule in Lithuania 1945 - 1980. Chicago, 1980; Remeikis T. Kas buvo ta „nudžiūvusi šaka“. *Kultūros barai*, 1998, Nr.7

⁴⁹ Anušauskas A. Piratai? Nežinomi Brazinskių istorijos puslapiai. *Ekstra*, 2000 – 07 - 03

⁵⁰ Mockūnas L. Lietuvių išeivijos ir krašto santykių dinamika. *Baltų forumas*, 1985, t.2, Nr.1

organizuojami karo nusikaltėlių teismai JAV ir Kanadoje bei kokį vaidmenį juose vaidino KGB pateikdama specialiai parinktą, dalinę informaciją.⁵¹

Sovietinė istoriografija ir spauda, nepaisant ideologinio angažuotumo, tendencingumo ir skleidžiamos dezinformacijos, irgi yra informatyvus šaltinis, nes atskleidžia vykdytas dezinformavimo akcijas. 1959 m. LSSR KP CK nutarimu prie LSSR Mokslų akademijos suformuota Archyviniams dokumentams skelbti redakcija iš KGB darbuotojų, istorikų, žurnalistų (vadovavo B. Baranauskas). Ji, remdamasi tikrais ir tariamais dokumentais ir KGB archyvuose saugomais liudininkų parodymais (kurie dažnai buvo išgaunami per prievartą), leido knygų seriją "Faktai kaltina". E. Lagauskienė⁵² pristatydamą šią knygų seriją tikėjosi, kad šios knygos fiksuos "buržuazinių nacionalistų antiliaudinę veiklą" nuo 1917 metų iki šių dienų, tai ir "lietuvių pagalbą vokiečiams 1915 – 1919 metais, fašistinės diktatūros nusikaltimus, jų dalyvavimą žudant tarybinius piliečius 1941 metais, pagalbą išvežant lietuvius į Vokietiją priverčiamiems darbams, kovą su gyventojų pasipriešinimu nacių okupacijai, agitaciją ir propagandą nacių naudai."⁵³ Bet daugiausiai šiose knygose kalbama apie Lietuvos istoriją Antrojo pasaulinio karo ir pokario laikotarpiu. Šiose knygose iškreipiant arba tendencingai pateikiant realius faktus šmeižiami partizanai, išėivių organizacijos ir aktyviausi veikėjai, lietuvių dvasininkai. KGB dokumentuose dažnai sutinkamas raginimas platinti tarp emigrantų šios serijos knygas. Tas pat motyvas dominuoja ir su KGB bendradarbiavusių Juozo Jakaičio,⁵⁴ Vytauto Minioto,⁵⁵ Juozo Mikuckio,⁵⁶ Vytauto Alseikos⁵⁷ propagandiniuose "atsiminimuose", kurie buvo paruošti KGB arba su KGB pagalba. Juose ne tik teigiamai pateikiama sovietinės Lietuvos pasiekimai, bet ir vykdytos šmeižto kampanijos prieš išėivių organizacijas.

Spauda. Spauda buvo viena iš pagrindinių dezinformacinių akcijų sklaidos formų. Tiriant dezinformacines akcijas svarbi sovietinės spaudos kaip oficiozo „Tiesa“, išėiviams skirto „Gimtojo krašto“, ir išėivijos periodikos, SSRS palankios spaudos kaip „Vilnis“, „Laisvė“ analizė. Pastebėtina, kad KGB siekė, kad Sovietinei Lietuvai palankių straipsnių pasirodytų ir tautinės išėivijos leidiniuose.

Šaltiniai. Tyrimas remiasi sovietų slaptosios tarnybos dokumentais. Juose atsispindi žvalgybą ir kontržvalgybą vykdžiusių KGB padalinių veiklos sferos, metodai. Analizuojant dezinformacijos metodo taikymą svarbiausi yra 1-ojo žvalgybos skyriaus, 2-osios vidaus kontržvalgybos valdybos,

⁵¹ Žumbakis S.P. Soviet evidence in North American courts. Chicago, 1988

⁵² Lagauskienė E. *Faktai kaltina*: literatūros apžvalga. Vilnius, 1961

⁵³ Buržuazinių nacionalistų antiliaudinės veiklos dokumentų skelbimo redakcija, LYA, F.3378, ap. 55, b. 4, l. 34

⁵⁴ Jakaitis J. Išdavystės keliu. Vilnius, 1976

⁵⁵ Miniotas V. Atsargiai, Balfas. Vilnius, 1976

⁵⁶ Mikuckis J. Šioje ir anoje pusėje. Vilnius, 1974

⁵⁷ Alseika A. Trys dešimtmečiai emigracijoje. Nuo Roitlingeno iki Niujorko. Vilnius, 1977

5-ojo skyriaus, vėliau tarnybos, atsakingo už ideologinę kontržvalgybą veiklos dokumentais - planai, ataskaitos, agentūriniai pranešimai. Jie atskleidžia, kokių tikslų KGB siekė, kokie faktai buvo išnaudojami kompromitavimui, propagandai ir kontrpropagandai užsienyje. KGB domėjosi išeivijos spaudos reakcija į propagandines ir kompromitavimo akcijas bei į sovietinėje Lietuvoje vykčiusius disidentų, kunigų teismo procesus ir t.t. KGB bylos su išeivijos spaudos iškarpomis atskleidžia KGB siekį sekti ir žinoti savo akcijų poveikį. Apie KGB vykdomas akcijas galima rasti informacijos ir LSSR KGB pirmininko ataskaitose LKP CK. Labai informatyvūs Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos "Tėviškės", kurios priedangoje veikė KGB dokumentai. Jie atspindi, kaip buvo vykdomos propagandinės akcijos Lietuvoje ir užsienyje per masinės informavimo priemones, turizmą, kultūrą. KGB 2-osios valdybos dokumentai atskleidžia KGB veiklą pramonės įmonėse, mokslo institucijose, transporto, turizmo sektoriuje ir t.t. Dokumentų analizė rodo, kad KGB ypatingą dėmesį skyrė strategiškai svarbios informacijos apsaugai, todėl yra nemažai planų, instrukcijų, įsakų, kokiomis priemonėmis tai garantuoti. Didelis dėmesys skiriamas ir turistų judėjimo leistinose vietose priežiūrai ir kontrolei. Atskira dokumentų rūšis yra literinės bylos, skirtos atskiroms civilinės pramonės įmonėms, kurios vykdė slaptus karinės pramonės užsakymus, transporto objektams (civilinė aviacija, geležinkeliai), kuriais buvo vežama slapti kariniai įrenginiai. Tad visi KGB padaliniai veikdami skirtingose sferose bendrai prisidėjo prie dezinformavimo apie sovietinę Lietuvą, kitaminčius ir išeiviją skleidimo.

KGB dokumentų autentiškumo problema. Atskleidžiant KGB akcijų efektyvumą, svarbu įvertinti jos dokumentų autentiškumą ir patikimumą. Ne visi KGB dokumentai yra išlikę, daug išvežta į Rusijos Federaciją. Šaltinių trūkumas palieka daug neatsakytų klausimų. Nors KGB dokumentai buvo skirti vidaus naudojimui, bet ši institucija buvo linkusi pervertinti savo akcijų poveikį ir sėkmę. Vis dėlto, ne visa KGB dokumentuose ir jų akcijose pateikiama informacija yra melas. Šiuo atveju svarbu šios informacijos pateikimo kontekstas, ko siekiama, paviešinant tokią informaciją. Operatyvinės bylose dominuoja įvairūs KGB vykdytų akcijų planai. Deja, ataskaitų trūkumas neleidžia realiai įvertinti pagrindinių kompromitavimo akcijų efektyvumo. Dar vienas KGB dokumentų trūkumas - jų abstraktumas, nes duodamos tik bendrojo pobūdžio instrukcijos, nurodymai vykdyti vieną ar kitą kompromitavimo akciją. Vertinant kompromitavimo akcijas svarbu ir kompromituojančios informacijos autentiškumo problema. Ideologinis angažuotumas iškreipė istorinę tiesą, ypač apie vokiečių okupacijos laikotarpį, partizaninį karą. Tačiau politinių bylų kriminalizavimas ir priverstinis disidentų patalpinimas į psichiatrines ligonines buvo sąmoningai skleidžiamas melas ir žmonių klaidinimas. Nepaisant paminėtų trūkumų, KGB dokumentai atskleidžia, kokią svarbią vietą, tarp kitų KGB priemonių, užėmė dezinformavimo metodas.

1. „Aktyviosios priemonės“: tikslai, formos ir svarbiausi bruožai

1.1. Dezinformacija : sąmoningai skleidžiamas melas

KGB siekdama skleisti ne visada tikrovę atitinkančią informaciją pasitelkė „aktyvias priemones“ kaip kompromitavimą, dezinformaciją, propagandą, kurie tarpusavyje labai glaudžiai susiję ir vienas kitą papildė. Nors jais buvo siekiama panašių tikslų, bet galima išvelgti ir tam tikrus šių metodų taikymo skirtumų, niuansų.

Dezinformacija tai sudėtingas, užslėptas, siekiantis ilgalaikių tikslų ir sunkiai aptinkamas metodas. Jis pasižymi formų įvairove, plačiu taikymu. Dabartiniame tarptautinių žodžių žodyne dezinformacija apibūdinama kaip “klaidinančių žinių skleidimas propagandos sumetimais”,⁵⁸ kai didžiojoje sovietinėje enciklopedijoje dezinformacija apibrėžiama kaip “per spaudą ir radiją neteisingų žinių skleidimas siekiant suklaidinti viešąją opinią”.⁵⁹ Užsienio istoriografija labiau akcentuoja dezinformacijos vaidmenį įgyvendinant sovietinės užsienio ir vidaus politikos tikslus, tad ji buvo nukreipta klaidinti užsienio politikus ir vyriausybes. KGB terminologija tai tarsi patvirtina, nes pagal KGB, „aktyviosios priemonės“ tai puolamosios operacijos, kuriomis KGB siekia įgyvendinti artimiausius ir tolimesnius Kremliaus planus, įtakoti užsienio valstybių vidaus ir užsienio politiką ir procesus.⁶⁰ Buvęs Čekoslovakijos, KGB pagrindu, sukurtos saugumo struktūros karininkas L. Bittman irgi teigė, kad „ji skirta tik politinius sprendimus priimančioms institucijoms, nes dezinformacijos vienas iš tikslų padėti įgyvendinti sovietų politikos uždavinius”.⁶¹ Dezinformacinėmis akcijomis siekta ne tik paskleisti klaidinančią informaciją, bet ir pakenkti priešininkui, neutralizuoti jo veiklą, nukreiptą prieš SSRS, diskredituoti prieš tarptautinę bendruomenę ypač tai pasakytina apie JAV. Todėl įgyvendinti užsienio politiką buvo panaudota ir dezinformacija. Tačiau šis metodas naudotas ne tik propagandiniais tikslais, bet ir gynybos, kariniais, strateginiais sumetimais. Karinių objektų, naujų technologijų slėpimas, maskavimas, tikrosios civilinės pramonės įmonių paskirties slėpimas - tai gynybinio pobūdžio dezinformacija naudota kontržvalgybiniais tikslais.

Dezinformacijos metodas yra įvairialypis, todėl jai skleisti pasitelkiami įvairūs būdai ir formos. Skleisti priešininką klaidinančią informaciją buvo išnaudojami legalūs, atviri būdai per diplomatus ir oficialią spaudą bei slapti, ir nelegalūs būdai per įtakos agentus, (žurnalistai, mokslininkai, valstybės tarnautojai) suklastotus dokumentus, fasadines organizacijas, todėl

⁵⁸ Dezinformacija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2001, p.162

⁵⁹ Bitman L. Cit opus, p.49

⁶⁰ Cieselezyk M. Rusijos ir Sovietų slaptosios policijos istorija, p.129 - 130

⁶¹ Shultz R.H.; Godson R. *Dezinformatsia*, p.37

išskiriama atvira ir slapta dezinformacija. Pagal klaidinančios informacijos skleidimo formą skiriama verbalinė ir rašytinė dezinformacija. Viena iš dažniausiai naudotų dezinformacijos formų - suklastoti dokumentai. Skiriami keli klastočių tipai: vieni skirti konkrečioms asmenims, pareigūnams, kiti siekė įtakoti viešąją nuomonę per spaudą. KGB klastojo dokumentus, laiškus, fotonuotraukas, rankraščius, sumontuodavo telefoninius pokalbius ir platino per užsienio žiniasklaidos priemones. Pastebėtina, kad šios klastotės buvo daugiau skirtos spaudai ir atitinkamai viešajai nuomonei šalies viduje formuoti, nes vakarų spauda ne visada tikrindavo faktų autentiškumą. KGB suklastoti dokumentai dauguma atveju būdavo sensacingo pobūdžio, tad žurnalistams tokia informacija buvo labai patraukli. Be to, ne profesionalams klastotes sunkoka atpažinti, nes jos būdavo ant oficialių blankų, panaudoti tikri žmonių parašai, tekstai atspindėjo to meto aktualijas.⁶² Pastebėtina, kad klastotes galima vertinti kaip dezinformacijos ir kompromitacijos formą, nes klastočių pagalba buvo skleidžiama klaidinanti informacija, kurios pagrindinis tikslas diskredituoti konkrečius politikus, vyriausybės vadovus ar vykdomą politiką. Tačiau pati klastotė, kaip tokia, vertintina kaip dezinformacijos išraiška.⁶³

Dezinformavimo metodas pasireiškė įtariomis formomis ir yra sunkiai aptinkamas. Jis taikomas ne tik politiniais, propagandiniais tikslais, bet ir žvalgybos, bei kontržvalgybos tikslais, apgauti ir suklaidinti savo priešus, užmaskuoti tikrąjį savo karinį – techninį ir mokslinį pajėgumą ir potencialą, plėsti ir išlaikyti savo įtaką pasaulyje, įtakoti ir kontroliuoti priešininko valstybių vyriausybių ir žvalgybos veiksmus.

1. 2. Sovietinė propaganda: tarp dezinformacijos ir kompromitavimo

Sovietinė propaganda sudėtingas, paslėptas, įvairialypis metodas, siekiantis skirtingų tikslų. Komunistams propaganda buvo svarbi vidaus ir užsienio politikos įgyvendinimo priemonė, kuri buvo derinama su kitomis karinėmis, diplomatinėmis ir ekonominėmis priemonėmis.⁶⁴ Komunistinėje ideologijoje propaganda laikoma ideologiniu kovos su Vakarais įrankiu, kuria siekiama propaguoti komunistinę ideologiją, įgyvendinti SSRS užsienio politiką, ir skaldyti antisovietines jėgas.⁶⁵ Tai, kad jie skirti daugiau Vakarams rodo ir V. Leninas teigdamas “sakyk jiems (t.y. Vakarams) tai, kuo jie nori tikėti”,⁶⁶ ir taip “užmigdyti” jų budrumą.

LTSR KGB propagandines akcijas galima laikyti ir politinės dezinformacijos, ir kompromitavimo išraiška. Pastebėtina, kad jų taikiniai buvo ne tik tarptautinė bendruomenė, bet ir išėivijos organizacijos. Propaguojant sovietinės Lietuvos pasiekimus, norėta formuoti išėivijos

⁶² Barron J. KGB :the secret works of soviet secret agents, p.222-224

⁶³ Bittman L. Min. Veik.p.95-96

⁶⁴ Worldwide communist propaganda activities, by, F.Bowen Evans, New York, 1955, p.3

⁶⁵ World wide communist propaganda activities, p.6

⁶⁶ Mesmerized by the bear: the soviet strategy of deception, p.214

teigiamą opinią apie SSRS, jos vykdomą politiką, ideologiją, santvarką. Sovietinė valdžia taip siekė palaužti išeivijos izoliacinę politiką, kad jie užmegztų glaudesnius kontaktus su Lietuva, bei paneigtų išeivijos skleidžiamą informaciją apie SSRS kaip melagingą ir neatitinkančią tikrovės. Todėl KGB buvo aktualu skleisti propagandą tarp į Lietuvą atvykstančių užsieniečių, studentų, meno žmonių ir taip juos palenkti į savo pusę, o esant galimybėms užverbuoti, ar išnaudoti propagandinėse akcijose.

Propagandinės akcijos buvo vykdomos pasitelkiant įvairias priemones. KGB ypač didelę reikšmę teikė spaudai ir kitoms masinėms informavimo priemonėms. KGB propagandinės akcijos buvo vykdomos per Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugiją "Tėviškė". Ji tarpininkaudavo leidžiant prosovietinius leidinius, knygas, rengdavo straipsnius, organizuodavo renginius, turistines keliones į Lietuvą. KGB vykdytos propagandinės akcijos buvo glaudžia susijusios su išeivijos kompromitavimu. Tai akivaizdžiai matosi iš "Tėviškės" 1966 m. suformuotų propagandinių akcijų tikslų "vykdyti propagandą ir kontrpropagandą tarp išeivijos, skatinti tėvynės meilę, artinti su tėvyne, atitraukti nuo išeivijos, kompromituoti jų organizacijas ir jų politines akcijas."⁶⁷ Tokios akcijos taip pat turėjo diskredituoti išeivių politinę veiklą Vakaruose. KGB veiksmus prieš išeivius lėmė jų įsitikinimas, kad išeiviai ir kitaminčiai Lietuvoje buvo Vakarų įrankiais kovoje prieš SSRS, „kurie turėjo skleisti vakarietiškas vertybes, gyvenimo būdą, ideologiją SSRS viduje, kompromituoti socializmą, socialistinę santvarką, pakirsti socialistinių šalių vienybę“.⁶⁸

Sovietinės Lietuvos pasiekimų propagavimui taip pat išnaudotas ir turizmas. Sovietinė valdžia ypač buvo suinteresuota, kad Lietuvą aplankytų garsūs išeiviai ir išeivių jaunimas. Kultūriniai ir moksliniai mainiai irgi buvo išnaudojami propagandiniais tikslais. Tokiose kelionėse KGB infiltruodavo savo darbuotoją ar agentą su atitinkama legenda. Jie vykdydavo ne tik žvalgybines užduotis, bet ir propagandines, jie net buvo atitinkamai ruošiami šiam tikslui. Pvz., prieš KGB operatyvinio darbuotojo kelionę kartu su jaunimo teatro trupe į JAV 1987 m., jis buvo instruktuojamas įvairiomis politinėmis, istorinėmis temomis.⁶⁹ Taip agentai bei įvairios propagandinės akcijos turėjo pakeisti išeivių nuomonę apie sovietinę Lietuvą.

1.3. Kompromitavimas : negatyvios viešosios nuomonės formavimas

Nemažiau sudėtingas ir įvairialypis buvo kompromitavimo metodas, kuris daugiau skirtas

⁶⁷ Lietuvos kultūrinių ryšių su išeivijos lietuviais komiteto veiksmų 1966 m. Planas (Lietuvos ypatingasis archyvas toliau LYA), f.K-3, ap.1, b.23, l.1

⁶⁸ Bobkovo F. Pranešimo tezės: imperializmo ideologinė diversija prieš SSRS ir SSRS KGB kova su ja, Lietuvos ypatingasis archyvas, LYA, f.K-1, ap.10, b.325, l.25-28

⁶⁹ LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1987 m. lapkričio 10 d. pasirošimo užsienio komandiruotei planas, LYA, f.K-35, ap.2, b.352, l.213

kovai su kitaminčiais ir išeiviais. Jį irgi galima laikyti politinės dezinformacijos išraiška. Dabartiniame tarptautinių žodžių žodyne kompromitacija (nuo pranc. žodžio compromettre) apibūdinama taip: “Savęs žeminimas netinkamu elgesiu arba kitų žeminimas, šmeižimas, nemalonių ar nederamų jų elgesio faktų kėlimas aikštėn”.⁷⁰ KGB norėdama sumažinti stiprėjančio antisovietinio judėjimo rėmėjų bazę, ėmėsi priemonių keisti žmonių požiūrį į opozicinius valdžiai judėjimus, pateikti juos nepatraukliai, t.y. diskredituoti visuomenės akyse bei sumažinti galimą visuomenės pasipriešinimą galimos represijos prieš juos.

Kompromitavimas buvo taikomas pagal tam tikrus principus. Svarbus diskredituojančios informacijos pateikimo laikas, forma, kokiai visuomenės grupei ji buvo pateikiama. Rusijos informacinių technologijų specialistas G. Počepsovas pažymi, kad kompromitavimas bus efektyvesnis, kai jis nukreipta į tuos, kurie linkę ją priimti ir patikėti.⁷¹ Todėl svarbu žinoti, kas priims ir patikės šia informacija, todėl būtina visuomenės vertybių, nuotaikų, to, kas vertinama, kas ne, ko bijoma, ko nekenčiama, analizė. Labai svarbu apibrėžti, kokia informacija kompromitavo asmenį, kaip ji galėjo jam pakenkti. Todėl KGB analizavo ir ieškojo žmogaus silpnųjų vietų – ką žmogus vertino ir bijojo prarasti. Todėl kompromituojant asmenį buvo išnaudojamos jo asmeninės savybės, pomėgiai, ligos, profesinė veikla, įvairios machinacijos, teistumas. Be to, kompromituojanti medžiaga nebūtinai turėjo būti melaginga. Tai galėjo būti tikrų faktų iškraipymas, tendencingas interpretavimas. Negatyvios informacijos rinkimas vykdytas ypač slaptai, ji buvo saugoma ir “savai šia informacija negalėjo nutekėti, tik sąmoningai”.⁷² Tad kitas etapas - tos informacijos paviešinimas. Informacija turėjo būti pateikiama iš „patikimo šaltinio“, nors tikrasis šaltinis, t.y. KGB, visada buvo šešėlyje,⁷³ kurią ne visada buvo galima patikrinti ypač Vakaruose. Tai buvo akcentuojama ir KGB mokomojoje knygoje : ”kompromitacija vykdoma remiantis KGB organų nepaneigiama ir realų pagrindą turinčiais dezinformuojančiais duomenimis, kurių priešininkas patikrinti negali.”⁷⁴ Dažnai tokia informacija pasirodydavo prieš kompromituojančiam žmogui svarbų įvykį – rinkimus, tarptautinius įvykius, renginius, teismo procesus ir t.t. Svarbu informaciją pateikti taip, kad ji patrauktų visuomenės dėmesį, sukeltų atitinkamas emocijas. Rinkiminių technologijų tyrinėtojas R. Lau pastebėjo, kad „negatyvi informacija yra labiau įsimintina, neigiamas įspūdis linkęs mažiau keistis, todėl jis svarbesnis nei teigiama informacija formuojant žmonių poziciją”.⁷⁵ KGB kompromituoti asmenims ar organizacijoms naudojo įvairius

⁷⁰ Kompromitacija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2001, p.387

⁷¹ Почепцов Г. Г. Информационные войны. Москва, 2001, с.311

⁷² Семанов С. Ю. Андропов : 7 тайн генсека с Лубянки, с.100

⁷³ Shultz R.H.; Godson R. *Dezinformatsia*, p.38-39

⁷⁴ Lietuvos nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja (Žurnalo “Laisvės kovų archyvas” priedas). Kaunas, 1992, p.35

⁷⁵ Lau R. Negativity in Political perception. *Political behaviour*, 1982, Vol.4, nr.4, p.373 (internetine priega : <http://www.springerlink.com>, žiūrėta 2009-08-06

būdus. Dažniausiai vartota kompromitavimo akcija - tai melo ir šmeižto kampanijos per masines informavimo priemones, gandų skleidimas, politinių bylų kriminalizavimas, politinės veiklos depolitizavimas pasitelkiant psichiatriją. Šios akcijos buvo nukreiptos prieš aktyviausias antisovietines jėgas kaip Katalikų Bažnyčia, disidentai, žmogaus teisių gynėjai, individualių antisovietinių veiksmų organizatoriai, išeivija.

Norint įvertinti šių metodo svarbą, būtina įvardinti jų vietą, reikšmę tarp kitų KGB metodų. Didelis KGB dėmesys dezinformavimui buvo viena iš pagrindinių Šaltojo karo ir dviejų supervalstybių konkurencijos įvairiose srityse išraiškų. Tai rodo, kaip šiuo laikotarpiu viešąją nuomonę formuojančios priemonės buvo svarbios tarp kitų KGB metodų. Jas buvo pasitelkiama, kad būtų sudarytos palankios sąlygos įgyvendinti kitas politines, karines priemones. Sovietiniai propagandistai ja pasinaudojo ne tik skleisti „pagražintą“ tiesą arba melagingą informaciją apie socialistinę sistemą, bet ir pasinaudodavo šiuo metodu diskredituoti išeiviją. Sovietinis saugumas diskredituodamas, iškraipydamas išeivių, kitaminčių idėjas, suteikdamas jų veiklai neigiamą aspektą, siekė mažinti jų rėmėjų gretas ir tokiu būdu juos izoliuoti bei palengvinti susidorojimą. „Suimant arba baudžiant žmogų siekiama ne tik jį nubausti, bet ir paveikti jo ir jo artimųjų ateitį, atgrasinti nuo panašios veiklos”- taip buvo rašoma KGB mokomojoje knygoje.⁷⁶ Fizinės prievartos priemonės ne visais atvejais yra efektyvu, todėl pasitelkiamos kitos priemonės, kad formuotų valdžiai priimtina viešąją nuomonę ir kovotų su valdžiai nepriimtinais jėgomis ir procesais.

2. SSRS vidaus ir tarptautinės politikos pokyčių įtaka KGB veiklai ir metodų kaitai

„Aktyvių priemonių“ taikymą ėmė komunistinė ideologija, kuri buvo nedemokratinė, agresyvi, ekspansyvi. Tokie ideologiniai postulatai kaip ”tarptautinė politika - karo taša tik kitomis formomis, (...) konfliktas su nekomunistiniu pasauliu pastovus, nepaisant taikaus sambūvio⁷⁷ ir nulėmė SSRS vidaus ir užsienio politikos pobūdį. Pastebėtina, kad šis metodas politikos pasaulyje žinomas labai seniai. Tačiau niekam nepavyko taip plačiai išvystyti ir efektyviai panaudoti jų kaip sovietų slaptajai tarnybai Vakarų demokratinėse valstybėse, o 1960 - 1980 m. “aktyviosios priemonės” buvo privaloma sovietų strategijos dalimi.⁷⁸

Šių priemonių taikymas vidaus ir užsienio politikoje ypač suaktyvėjo nuo šeštojo dešimtmečio, kai pasikeitė SSRS vidaus ir tarptautinė situacija. Dėl liberalesnio N. Chruščiovo režimo pasirodo nepasitenkinimo esama politine, visuomenine ir kultūrine padėtimi apraiškos. Įvykiai Vengrijoje, Lenkijoje 1956 m. ir vėlesni įvykiai Čekoslovakijoje 1968 m. sukretė SSRS bei privertė vadovybę imtis griežtesnių priemonių prieš stiprėjantį disidentinį judėjimą, besiformuojantį

⁷⁶ Bahry D.; Silver B.D. Intimidation and the symbolic use of terror in the USSR. *The American Political science review* 1987, vol.81, nr.4, p.1067, prieiga per internetą: <http://links.jstor.org> , žiūrėta 2009-08-06

⁷⁷ Shultz R.H.; Godson R. *Dezinformatsia*, p.8

⁷⁸ Shultz R.H.; Godson R. *Dezinformatsia*, p.12

žmogaus teisių judėjimą. N. Chruščiovo nušalinimas nuo valdžios 1964 metais ir konservatyvaus Leonido Brežnevo išrinkimas TSKP CK generaliniu sekretoriumi ir Jurijaus Andropovo paskyrimas KGB vadovu 1967 m. bylojo, kad SSRS laimėjo konservatyvios jėgos, kurios pasisakė už griežtesnes priemones kovojant su valdžios kritika. Nors po Stalino mirties atsisakyta masinių represijų, tačiau tai nereiškia, kad sovietinė valdžia tapo liberali, pripažįstanti ir toleruojanti kitokią nuomonę. Ji ir toliau siekė išlaikyti savo monopolinę valdžią ir skleisti savo įtaką pasaulyje, tik rafinuotesnėmis priemonėmis. O KGB turėjo būti ne tik komunistų partijos valdžios atrama, bet ir skleisti komunistinės ideologiją pasaulyje, bei kovoti su grėsmėmis SSRS, kurios kilo iš Vakarų.⁷⁹ Fizinio susidorojimo, deportacijų, įkalinimo sovietinis saugumas neatsisakė. Tik dabar susidorojimas įgyvendinamas subtiliau. Psichologinio poveikio priemonės, kaip sekimas, manipuliavimas ir spaudimas per viešąją opinią, profesinės karjeros griovimas, profilaktiniai pokalbiai, tremtis iš SSRS, priverstinis patalpinimas į psichiatrinę ligoninę, politiniai teismo procesai, šmeižto, melo ir kompromitavimo kampanijos, įvairios provokacijos ir bauginimai buvo ne mažiau žiaurios ir veiksmingos susidorojimo priemonės.

Pasikeitę SSRS ir Vakarų valstybių santykiai irgi įtakojo Sovietų Sąjungos ir KGB metodų kaitą. SSRS norėdama palaikyti pagerėjusius santykius su Vakarais ir dėl įsipareigojimų Helsinkio baigiamajam aktui, teko naudoti ne tokias akivaizdžias kovos su kitaminčiais priemones. Būtent po Helsinkio baigiamojo akto pasirašymo KGB pirmininkas J. Andropovas suformavo naują represijų politiką: "kovoje su disidentais remtis daugiau paslėptomis persekiojimo priemonėmis (psichiatrija, diskreditavimu, deportacija iš šalies)".⁸⁰ J. Andropovas buvo įsitikinęs, kad vietinius disidentus remia užsienio žvalgybos⁸¹ ir išeivių organizacijos. Todėl anot jo, buvo svarbu šalį apsaugoti nuo užsienio ideologinio poveikio ir vykdyti kuo aktyvesnę antivakarietišką propagandą ir dezinformaciją šalies viduje ir užsienyje (ypač prieš *JAV*). Kova su Vakarų įtaka, kuri KGB terminologijoje buvo vadinama kova su ideologine diversija, turėjo būti puolamoji, nes tai klasinė kova, kova už tarybinį žmogų, už jo garbę ir laisvę, už socializmo ir komunizmo stiprinimą.⁸² Tad šioje idėjų kovoje vien tik fizinės represijos negali būti efektyvios.

Kova su lietuvių išeivija irgi buvo dalis kovos su Vakarų „ideologine diversija“. Galima pastebėti, kad naujos lietuvių kitaminčių ir išeivijos veiklos formos irgi vertė KGB keisti taktiką. Ji turėjo pasitelkti ne tiek represines, bet rafinuotesnes priemones, kurios neutralizuotų kitaminčių ir

⁷⁹Knight A. Cit opus, p.63

⁸⁰Буковский В. Московский процесс. Москва, 1991, с.150

⁸¹ Pringle R.W. Andropov's Counterintelligence state? *International journal of Intelligence and Counter Intelligence* [interaktyvus]. 2000, vol.13, issue 2, p.193 - 203 prieiga per interneto <http://search.epnet.com>

⁸²Pranešimas apie LSSR KGB uždavinius kovoje su priešininko ideologine diversija įgyvendinant SSRS KGB 1968 m. gruodžio 27 d. nutarimą, LYA, f.K-1, ap.3, b.671, l.161

išeivijos veiklą, jų bandymus tarptautiniu lygmeniu aktualizuoti Lietuvos ir kitų Pabaltijo šalių okupacijos klausimą. Ši lietuvių veikla diskreditavo SSRS propagandos skleidžiamą melą apie savanorišką Lietuvos įstojimą į SSRS ir neva gerbiamas žmogaus laisves ir teises SSRS.

Pasikeitusi SSRS vidaus ir tarptautinė padėtis bei naujos antisovietinio pasipriešinimo tendencijos aktualizavo psichologinio poveikio ir dezinformavimo metodų naudojimą, neatsisakant ir fizinių represijų.

3. Dezinformavimo akcijų organizatoriai ir vykdytojai

„Aktyvių priemonių“ taikymas buvo vienas iš svarbiausių KGB uždavinių. Prie jų įgyvendinimo prisidėjo beveik visi KGB padaliniai. Tačiau didžiausią vaidmenį suvaidino pirmasis skyrius, kuravęs žvalgybą, vidaus kontržvalgybos antroji valdyba, ideologinės kontržvalgybos penktasis skyrius. Jie neretai bendradarbiavo įgyvendinant propagandos, kompromitavimo, dezinformacijos užduotis.

Vienas iš svarbiausių dezinformacinių akcijų vykdytojų Vakaruose buvo KGB 1-asis žvalgybinis skyrius. Be strateginės politinės, karinės, ekonominės informacijos apie Vakarų demokratines šalis rinkimo, agentūrinės veiklos, nemažiau svarbi buvo ir kova su išeivija. Jie stebėjo išeivijos procesus, jų nuotaikas, tarpusavio santykius, stengėsi įsiskverbti, skaldyti jas iš vidaus. Agentūrų surinktos medžiagos pagrindu buvo rengiamos tiek operatyvinės, tiek propagandinės, kompromitavimo akcijos prieš išeivius. Už tai buvo atsakingas 2-asis poskyris (EM).⁸³

Vykdamas dezinformavimo akcijas labai praverčia tokios vidaus kontržvalgybos funkcijos kaip teritorijos, turizmo sektoriaus, informacijos kontrolė, paslapčių apsauga. Tai turėjo apsaugoti nuo sovietinės propagandos „demaskavimo“ Vakaruose. Antrosios valdybos atskiri poskyriai buvo atsakingi už Lietuvoje viešinių turistų, jūreivių, užsienio diplomatų stebėjimą, pasienio rajonų ir karinių objektų, transporto sektoriaus, pramonės ir mokslinio tyrimo objektų bei slaptos informacijos apsaugą. Be to, iki penktojo skyriaus sukūrimo, ji buvo atsakinga už kovą su kitaminčiais.⁸⁴

Nors KGB 5-asis skyrius, įkurtas remiantis 1967 m. birželio 17 d. SSKP CK nutarimu „dėl savarankiškų kontržvalgybos padalinių įsteigimo KGB ir jo organuose kovai su ideologine priešo diversija“, daugiau užsiėmė kitaminčiais šalies viduje, tačiau išeivijos politinė veikla privertė vis daugiau dėmesio skirti ir jiems. Tad išeiviai nebuvo vien tik žvalgybinio skyriaus objektas. Kultūra, įvairūs ryšiai su Vakarais irgi buvo kontroliuojami ideologinės kontržvalgybos padalinio, kad

⁸³Anušauskas A. KGB ir lietuvių visuomenė: slaptasis karas 1954 - 1991 m., Darbai ir dienos, 2000, Nr.21, p.236

⁸⁴Gečiauskas G. Trys pagrindiniai buvusio LSSR KGB archyvo trečiojo slaptosios raštvedybos bylų fondų sudarytojai, p.155

išvengti nelegalios informacijos, literatūros, idėjų plitimo sovietinėje Lietuvoje ir ypač tarp jaunimo. Be to, kultūra, turizmas kartu buvo ir propagandos skleidimo forma, prie ko KGB irgi prisidėjo.

Pastebėtina, kad šie skyriai glaudžiai bendradarbiavo organizuojant ir vykdant dezinformacines akcijas. KGB 2-osios valdybos, KGB 6-ojo skyriaus, kuris buvo atsakingas už atskirų pramonės rūšių stebėjimą, darbas kartais persipindavo su 1-ojo skyriaus ir 5-osios tarnybos veikla, nes dezinformacija buvo vykdoma įvairiomis kryptimis. Pvz. jie keisdavosi informacija ar agentais analizuojant įvairius lietuvių kontaktus su užsieniečiais, sekant užsieniečių turistines grupes Lietuvoje, juos verbuojant. Nors darbas su užsieniečiais Lietuvoje buvo antrosios valdybos prerogatyva, bet ir 5-oji tarnyba stebėjo lietuvių kontaktus su išeiviais dėl galimos jų politiškai negatyvios įtakos, galimo nelegalios literatūros platinimo. 5-oji tarnyba irgi prisidėjo prie teritorijos ir informacijos kontrolės, nes penktoji tarnyba galėjo uždrausti išeiviams įvažiuoti į SSRS.⁸⁵ Pvz. ši teisė buvo atimta iš Kazio Bobelio ir kitų garsių išeivių. Nuo šios tarnybos sprendimo priklausė, ar asmenys galėjo išsivežti iš Lietuvos tam tikrus daiktus, pavyzdžiui knygas. Pvz. “Juozui Kojaliui paprašius Švietimo ministerijos leisti išsivežti Juozo Apučio, Vytauto Bložės, Marcelijaus Martinaičio, Sigitos Gedos ir kt. veikalus ir 5-ajai tarnybai neradus nieko pavojingo jose, duotas leidimas išsivežti tuos kūrinius.”⁸⁶ 5-ajai tarnyba taip pat kontroliavo pašto korespondencijos srautus, nes ieškojo antisovietinės literatūros ir apskritai sovietinei valdžiai nenaudingos informacijos. Glavlito ataskaitoje, kuri bendradarbiavo su KGB užfiksuota, kad adresatams neišduotas Vienybės numeris Nr.78, nes jame buvo A. Damušio straipsnis, kuriame jis gynė asmenis veikusius vokiečių okupacijos metais.⁸⁷ Buvo konfiskuojama viskas, kas yra teigiama apie išeiviją ir nepriklausomą Lietuvą. KGB taip pat bandė trukdyti Vakarų radijo stočių “Amerikos balsas”, “Svoboda” ir “Vatikano radijas” transliacijoms Lietuvoje, todėl “tiriamos radijo stočių bangų girdimumo ribos, ieškota asmenų, kurie domėjosi šiomis stotimis, kad lokalizuoti ir neutralizuoti negatyvų jų poveikį.”⁸⁸ Penktoji tarnyba irgi prisidėjo prie strateginės informacijos ir objektų apsaugos. Ji buvo atsakinga, kad šiuose objektuose nedirbtų nepatikimų sovietinei sistemai žmonių kaip buvusių tremtinių ir kalinių ir t.t.

Nors KGB skyriai buvo pasidalinę funkcijomis, bet jų glaudus ryšys vykdant dezinformavimo akcijas, rodo šio metodo įvairiapusiškumą bei išskirtinį KGB dėmesį ir vietą jos planuose.

⁸⁵ Sprendimas uždrausti įvažiuoti į SSRS Aldonai Janačas (Šlepetytė), LYA, f.K-35, ap.2, b.236, l.60

⁸⁶ Pažyma apie susitikimą su agentu “Leonas”, LYA, f.K-35, ap.2, b.325, l.99

⁸⁷ Glavlito ataskaita apie į Lietuvą patenkančių užsienio literatūros ir išvežamų iš Sovietų Sąjungos kontrolę už 1960 m. LYA, f.1771, ap.208, b.13, l.46-47

⁸⁸ LSSR KGB svarbiausių agentūrinių – operatyvinių priemonių planas prieš radijo stoties “Svoboda” (“laisvė”) komitetą ir radijo stotį “Svoboda” (“laisvė”), f.K-35, ap.3, b.315, l.5-11

4. Deinformacinių akcijų objektas

4.1. Kompromituojanti ir propagandinė medžiaga politinės dezinformavimo akcijose

Politinio pobūdžio dezinformatyvi informacija daugiau sietina su kompromitavimo akcijomis. Lietuvoje kompromituojanti medžiaga buvo siejama su žmogaus praeitimi, jo veikla nepriklausomoje Lietuvoje, nacių okupacijos metais, pokario Lietuvoje. Negatyvų Nepriklausomos Lietuvos vertinimą lėmė ideologiniai buržuazinės Lietuvos valdžios vertinimai, kaip priešiškos lietuvių liaudžiai. Nacių okupacijos metais neginkluotas antinacinis judėjimas, lietuvių dalyvavimas vietiniuose savivaldos organuose, vietinėje rinktinėje, 1941 metų birželio sukilime irgi buvo ideologizuota vertinami. Nevienareikšmė lietuvių pozicija sovietams suteikė pretekstą juos apkaltinti profašistinėmis pozicijomis. Taip pat buvo pasinaudojama ir neatskleistais žydų masinių žudynių epizodais. Šia kompromituojančia medžiaga daugiausia kaltinti asmenys, emigravę į Vakarų ir neva likę nenubausti už nusikaltimus. Žmonės turėję giminių, draugų Vakaruose galėjo būti apkaltinti bendradarbiavimu su užsienio, ypač JAV, specialiosiomis tarnybomis. KGB galėjo paskleisti gandus, neva jis KGB agentas. Kompromituojant buvo naudojama ir asmeninio pobūdžio informacija: socialinė padėtis (kilmė iš buožių, ūkininkų klasės), priklausomybė nuo alkoholio, narkotinių medžiagų, azartinių žaidimų, slapti ryšiai su moterimis (vedusių vyrų ar kunigų), ligos, netradicinė seksualinė orientacija, įvairūs nusikaltimai, finansinės machinacijos ir t.t. Tačiau moralinio pobūdžio kompromituojanti medžiaga buvo mažiau populiaru.

Sovietinės propagandos objektas irgi platus ir įvairus. Ypač išnaudojami sovietinės Lietuvos kultūros, mokslo pasiekimai. Turistinės keliones po griežtai atrinktas vietas turėjo irgi parodyti sovietinės sistemos pasiekimus.

Pastebėtina, kad kompromituojanti medžiaga taikyta ne tik tiesioginėse diskreditavimo akcijose, bet ir sovietinės propagandos ir kontrpropagandos akcijose. Tokios informacijos paviškinimas turėjo versti abejoti išeivijos pateikiama informacija, jų veikla ir pasitarnauti sovietinei propagandai.

4.2. Strateginė informacija ir objektai

Analizuojant KGB dezinformacines akcijas, kurios susijusios ne su politine, o ekonominio, karinio pobūdžio informacija, būtina įvardinti, kokie objektai, darbai buvo KGB ypatingoje priežiūroje ir potencialūs dezinformavimo akcijų objektai. KGB kontržvalgybinių padalinių aptarnaujamų objektų slaptumą ir ypatingą priežiūrą nulėmė jų strateginė reikšmė SSRS ekonomikai, saugumui ir karinei pramonei. Atitinkamai ir KGB siekė garantuoti, kad užsienio agentai negautų informacijos apie juos ir tai turėjo užtikrinti griežta informacijos bei judėjimo

kontrolė.

Slapti duomenys, pagal jų svarbą ir pagal juose esamą informaciją buvo skirstomi pagal slaptumo kategorijas į ypatingai svarbią, visiškai slaptą (valstybinė paslaptis) ir slaptą (tarnybinė paslaptis). Valstybinę paslaptį sudarė strategiškai svarbi informacija, kurios netekimas pakenktų valstybės saugumui ir karinio - ekonominio potencialo kokybinei išraiškai.⁸⁹ Tačiau svarbiausi duomenys buvo tie, kurie apibūdino arba galėjo atskleisti SSRS politinius planus ir karinį pajėgumą, pramoninį šalies potencialą, kai kurių pramonės šakų išsivystymo lygį, naujausius mokslinius ir techninius pasiekimus.⁹⁰ Į slaptų duomenų, kurie sudaro valstybinę paslaptį, sąrašą taip pat yra įtraukta informacija apie geodezinį ir kartografinį SSRS teritorijos išdėstymą, šalies ekonominį potencialą, finansinę padėtį, galimų karo veiksmų vietas, gamtinius išteklius (kaip vanduo, nafta ir k.t), transporto sistemas ir t.t.⁹¹ Taip pat sovietinė valdžia buvo suinteresuota nuslėpti informaciją apie avarijas, gaisrus, nelaimingus atsitikimus svarbiose įmonėse, kas atskleistų šios įmonės tikrąją paskirtį, ir neva pakirstų SSRS autoritetą. Į šį sąrašą įtraukta ir informacija apie slaptų gaminių nomenklatūrą, jų pervežimo maršrutus, branduolinius ginklus, ginklus su branduoliniu užtaisais.⁹² Atitinkamai ir objektai, esantys šalia strategiškai svarbių transporto linijų ar objektų, irgi tapo strategiškai svarbiais.⁹³

Platus slaptos informacijos traktavimas lėmė, kad ir KGB aptarnaujamų ir stebimų objektų spektras buvo labai platus ir apėmė įvairias sritis. Tai buvo pramonės, transporto, kariniai objektai, gamtiniai ištekliai, moksliniai - tiriamieji institutai ir juose vykdyti darbai, ypač susiję su karinės pramonės ir KGB užsakymais. Į KGB aptarnaujamų objektų sąrašą pateko valstybinės institucijas susijusios su strateginėmis ūkio šakomis (pvz., prekybos, statybų, komunalinio ūkio, miško, lengvosios, finansų ministerijos); mokslo institutai, kuriuose vykdyti tyrimai naudingi karinei pramonei arba juose buvo slaptos informacijos. Tai ir mokslo - tiriamieji institutai ("Venta" su gamykla; radijo matavimo įrenginių ir t.t) bei gamybiniai susivienijai ("Sigma", "Neris", "Vilma", "Vingis", "Elf"). Šie KGB aptarnaujami objektai įvardyti "režiminiais objektais". Dėl juose vykdytų tyrimų, gamybos ir žinybinės priklausomybės (ryšių su Gynybos ministerija) jiems keliami griežti saugumo ir slaptumo reikalavimai. Įvairių Lietuvos transporto linijų (geležinkelio linijos, Vilniaus

⁸⁹ SSRS Ministrų Tarybos patvirtinti nuostatai dėl duomenų slaptumo lygmens tipo nustatymo tvarkos, duomenų, esančių darbuose, dokumentuose ir įrenginiuose, slaptumo lygmens nustatymo, (1980 m. gruodžio 3 d.) LYA, f.K-1, ap.46, b.2159, l.12

⁹⁰ Valstybinių paslapčių patikimos apsaugos užtikrinimas. Valstybinių paslapčių sąvoka ir tipai. Slaptos informacijos nutekėjimo sąlygos ir priežastys. Priemonės įspėti ir užkirsti kelią nutekėjimui informacijos, f.K-1, ap.46, b.2159, l.45

⁹¹ SSKP ir SSRS MT 1970 m. spalio 1 d. nutarimas dėl priemonių sustiprinti saugumo režimą, LYA, f. K.1771, ap.246, b.1, l.68-79

⁹² Latvijos SSR Ministrų tarybos patvirtintas svarbiausių duomenų, kurie sudaro valstybinę paslaptį, sąrašas, Latvijos centrinis archyvas (toliau LAVA), f.101, ap.45, b.100, l.44

⁹³ LSSR KGB Kauno padalinio prižiūrimai geležinkelio teritorijai priklausančių ypatingų objektų sąrašas, LYA, f.K-26, ap.1, b.74, l.325-326

oro uostas ir Baltijos jūros uostas, žvejybos laivynas) kontrolė irgi buvo svarbi KGB veiklos sfera. 1967-1974 metais kontržvalgyba be jau minėtų objektų apėmė ir ryšių sistemos mazgus, o į transporto kontrolę įtraukiama ir autopervežimų kontrolė.⁹⁴ Jie buvo ypatingoje KGB priežiūroje, nes jais slapta buvo vežama karinė ginkluotė bei jais keliaujant užsieniečiai galėjo sužinoti, tai ką KGB bandė paslėpti.

Vykstant kariniam, pramoniniam ir moksliniams lenktyniavimui tarp Vakarų demokratinių ir socialistinių valstybių įvairi mokslinė, techninė informacija tapdavo pramoninio šnipinėjimo objektu, tad vykdomi moksliniai - tiriamieji, eksperimentiniai moksliniai darbai buvo saugomi ir slepiami. Kaip atskira kontržvalgybos sritimi galima išskirti įvairių mainų (mokslinių, techninių, ekonominių, prekybinių) su užsieniu kontrolė. KGB manymu, įvairūs specialistų mainai yra labai palanki terpė pramoniniam ir moksliniam šnipinėjimui.

Sovietinės propagandos, kompromitavimo, dezinformacijos platus naudojimas, formos ir tikslai lėmė tai, kad jai įgyvendinti buvo naudojam įvairi medžiaga. Informacijos šioms akcijoms pasirinkimą lėmė komunistinė ideologija, politiniai ir strateginiai tikslai.

5. Ideologinė dezinformacija

5.1. Kitaminčių ir katalikų dvasininkų kompromitavimo akcijos Vakaruose

Prieš aktyviausius sovietinio režimo priešininkus Lietuvos Katalikų bažnyčią, disidentus, žmogaus teisių gynėjus be represinių, administracinių priemonių pasitelktas ir kompromitavimas.

Sovietiniai propagandistai, kad sumažintų kunigų rėmėjų gretas Vakaruose ir spaudimą Sovietų Sąjungai, bandė įvairiomis priemonėmis įteikti Vakarams, kad tikintieji Lietuvoje nepersekiojami, o sovietinė konstitucija užtikrino žmogaus sąžinės laisvę. 1971 m. išleistoje propagandinio pobūdžio J. Rėmaičio knygoje "Religija Lietuvoje" piešiamas būtent toks vaizdas. Tokią informaciją skleisti pasiteikiami ir kunigai, susiję su KGB, nors reikia turėti aumeny, kad jiems buvo daromas didžiulis spaudimas. Vyskupas J. Labukas ir R. Krikščiūnas interviu užsienio žurnalistams, kalbėjo apie normalią tikinčiųjų ir bažnyčios padėtį Lietuvoje.⁹⁵ Taip siekta, kad Vatikanas neberemtų prieš režimą nusiteikusių kunigų, kurių veikla diskreditavo SSRS. Emigravę dvasininkai buvo kaltinami pronacistine pozicija, tiesiogiai ar netiesiogiai prisidėjęs prie holokausto vokiečių okupacijos metais. Vienoje iš serijos "Faktai kaltina" knygų - "Žudikai bažnyčios prieglobstyje" (1963 m.) atskleidžiamas neva kunigų bendradarbiavimas su naciais ir jų atsakomybė už žmonių, ypač žydų, žudymą. Išskirtinos kompromitavimo akcijos prieš vyskupą Vincentą Brizgį, kuris emigravęs Vakaruose tęsė savo antisovietinę veiklą. 1976 - 1985 - aisiais ir vėlesniais metais

⁹⁴ Gečiauskas G. Trys pagrindiniai buvusio LSSR KGB archyvo trečiojo slaptosios raštvedybos bylų fondo sudarytojai, p.156

⁹⁵ Streikus A. Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944 - 1999), p.246

pasirodė nemažai straipsnių apie jį: “Kas jis – tas garbingas brolis“ (Laisvė, 1974 - 01 - 25, p.3), “Po vyskupo mantija” (Gimtas kraštas, 1978 – 06 - 08, 15, ”Vyskupo melas” (Gimtas kraštas, 1984 – 09 - 13, p.4) ir kt. Juose savaip interpretuota ne tik jo veikla pirmosios sovietinės ir nacių okupacijos laikotarpiu, bet ir šmeižiama jo asmenybė. Jis vaizduojamas kaip karjeristas, padlaižys ir k.t. Šios V. Brizgio kompromitavimo akcijos susijusios su aktyviomis SSRS pastangomis kompromituoti lietuvių išeiviją, siejant ją su nacistine valdžia ir karo nusikaltėliais. Sovietinė valdžia vyskupų ir kunigų antisovietinius pasisakymus traktavo kaip palankumą nacistinei valdžiai ir iš šios nuostatos išplaukė ir kaltinimai. Taip buvo traktuotas ir 1943 m. liepos 4 d. J. Skvireckio, V. Brizgio ganytojiškas kreipimasis “Brangūs tautiečiai”, kuriame buvo smerkiama sovietinės valdžios antireliginė politika.⁹⁶ Nors jame nedemonstruotas palankumas nacistinei valdžiai, bet sovietinė valdžia vis tiek tai išnaudojo kaltinant kunigus pronacistine pozicija. Vis dėlto, Katalikų bažnyčios diskreditavimas buvo daugiau orientuotas į vietinę tikinčiųjų publiką, tačiau emigravę dvasininkai irgi buvo tapę KGB akcijų objektai.

Aštuntajame dešimtmetyje, prasidėjus judėjimui už žmogaus teises ir laisves, KGB bandė susidoroti ir su aktyviais žmogaus ir tautos teisių gynėjais. Diskreditavimo akcijų tiek Lietuvoje tiek Vakaruose taikiniai tapo Antanas Terleckas, Viktoras Petkus, Balys Gajauskas, į Vakarus emigravę Tomas Venclova, sutuoktiniai Jurašai ir kiti. Šmeižiant juos KGB siekė sukompromituoti žmogaus teisių judėjimą, atitraukti žmonės nuo sukompromituotų asmenų ir pateisinti susidorojimą su jais: “Nacionalistus kompromituoti, izoliuoti, kad bet koks panašus valdžios veiksmas būtų suvoktas visuomenės ir sulauktų jos palaikymo“.⁹⁷ Šmeižtos akcijos spaudoje kompromitavo juos kaip asmenybes, nes neva atskleidė jų ydas ar negatyvius charakterio bruožus. Naudotas ne tik akivaizdus melas, bet ir KGB naudinga linkme interpretuoti faktai. Iš į vakarus emigravusių disidentų, prieš kuriuos KGB taikė kompromitavimo akcijas, išskirtinas Tomas Venclova. 1977 m. išvykus į Vakarus (KGB sužinojo, kad Helsinkio grupė jį įpareigojo užmegzti kontaktus su išeiviais),⁹⁸ T. Venclovai atimta sovietinė pilietybė ir buvo parengtas planas jį kompromituoti, susilpninti jo įtaką. Vakaruose ne visi palankiai sutiko T. Venclovą. T. Venclovos straipsnis “Žydai ir lietuviai” sukėlė didžiulį lietuvių nepasitenkinimą. KGB siekė pasinaudoti šiuo nepasitenkinimu ir abejonėmis savo kompromitavimo akcijoms. Buvo parengtas straipsnis ir per agentus pateiktas išeivių spaudoje. KGB siekė įrodyti, kad “Dekadentas” (T. Venclovai suteiktas KGB sekamo asmens slapyvardis) į JAV atvyko su specialia t.y. KGB misija ir pateikė tai „įrodančius“ faktus.⁹⁹ JAV emigranto Petro Kėbriaus vardu buvo parengtas straipsnis ir nusiųstas į “Dirvą” ir “Naujienas”.

⁹⁶ Streikus A. Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944 - 1999), p.60

⁹⁷ LSSR KGB pirmininko drg. J. Petkevičiaus 1967 m. spalio 4 d. pranešimas, LYA, f.K-1, ap. 3, b. 657, l. 35

⁹⁸ Anušauskas A. KGB prisilietimas, p.122

⁹⁹ LSSR KGB svarbiausių agentūrinių – operatyvinių priemonių planas kompromituoti ir nukenksminti priešišką DOR Nr.99 “Dekadent” veiklą prieš mūsų šalį, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 202, l. 9

Norint nuvertinti jo konfliktą su sovietine valdžia, buvo teigiama, kad Lietuvoje jo niekas nepersekiojo, jis nebendravo su buvusiais kaliniais, tremtiniais, o Vakaruose apsimetė disidentu.¹⁰⁰

Dar vienas būdas apšmeižti ir sukompromituoti disidentus - suteikti jų veiklai ne politinį, bet kriminalinį atspalvį ir taip pateisinti susidorojimą su jais. Tai irgi galima laikyti tam tikra politinės dezinformacijos forma. Kriminalinės bylos “nuima nuo jų kovotojų už tautos laisvę aureolę, ir jie tampa, paprastais nusikaltėliais”, buvo teigiama KGB mokomojoje literatūroje.¹⁰¹ Garsiems ir aktyviems disidentams buvo iškeltos kriminalinės bylos. Pvz. 1973 – 12 - 19 – 26 d. teisme nagrinėta valstybinio turto grobstymo byla (iš mokyklos valgyklos vogti konditerijos gaminiai). Buvo teisiamas tik A. Terleckas, nors įtariamųjų buvo daugiau, o vagystės ir betvarkė buhalterijoje egzistavo ir anksčiau. Jam buvo inkriminuota vagystė, bet jo namuose konfiskuoti žurnalai “Naujoji Romuva”, “Mūsų Vilnius”, nors tai buvo nesusiję su keliamą baudžiamąja byla ir nebuvo jo nusikaltimo įrodymai. Tie faktai rodo, kas iš tikrųjų domino KGB - renkami antisovietinės veiklos įrodymai, o keliami kaltinimai vagyste buvo tik pretekstas susidoroti. 1974 m. gegužės mėnesį teatre, kur dirbo A. Terleckas, dingo du televizoriai (ne jo darbo metu), bet jis buvo vienintelis įtariamasis: “potencialiu vagiu gali būti tik jis.”¹⁰² Buvo išnaudojama kiekviena galimybė kriminalizuoti politines bylas ir taip sumažinti disidentų bei jų idėjų patrauklumą. 1972 m. sulaukytieji po Romo Kalantos susideginimo demonstracijų dalyviai vadinti “maža chuliganų grupe”, kuri bandė pasinaudoti laidotuvėmis kaip proga įstatymams ir tvarkai pažeisti. O norėdama sumenkinti ir sukompromituoti demonstracijas ir išvengti savo atsakomybės už nesukontroliuotą situaciją, KGB ir komunistų partija interpretavo šiuos įvykius tik kaip viešosios tvarkos pažeidimą.¹⁰³

Disidentų patalpinimas į psichiatrijos ligonines buvo ne tik priemonė izoliuoti valdžiai neįtikėjusius asmenis, bet ir jo veiklą visuomenei pateikti kaip psichinį susirgimą. Romo Kalantos susideginimo atvejis buvo ryškiausias valdžios bandymas antisovietinę veiklą pateikti kaip psichinės ligos pasireiškimą. Teismo medicinos komisija rinko įrodymus kaip R. Kalantos laiškus, liudijimus, kurie turėjo patvirtinti valdžios prielaidas. Netgi jo tėvai buvo priversti duoti valdžiai palankius interviu spaudai. Motina pasakojo apie jį, kaip apie uždara jaunuolį, kuris skundėsi nervais, lankėsi pas gydytojus, vartojo vaistus.¹⁰⁴

Pabėgimai iš Lietuvos, kurie diskreditavo sovietinę politiką, buvo dar vienas KGB kompromitavimo akcijų objektas, kuriais siekiama apšmeižti ne tik pačius pabėgėlius, bet ir jų

¹⁰⁰ Ten pat

¹⁰¹ Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja, p.85

¹⁰² Terleckas A. Trys politiniai laišakai, p.10-13

¹⁰³ Jankevičius P.; Marcinkevičius A. Tvarkos ardytojai nubausti. *Kauno tiesa*, 1972 - 10 - 04, p.4; Jasiukaitis A. Kas jie tvarkos pažeidėjai. *Kauno tiesa*, 1972 - 05 - 21, p.4

¹⁰⁴ Bučelis Pasikalbėjimas su R. Kalantos motina. *Laisvė*, 1972 - 06 - 02, p.1

rėmėjus Vakaruose. Sovietinei valdžiai buvo svarbu parodyti, kad pabėgimai nesusiję su politiniais motyvais ar blogu gyvenimu SSRS, o yra nusikaltimas, kurį paskatino išorinės jėgos. Pabėgėlių rėmimas Vakaruose tapo sovietinei pusei dar vienu antivakarietiškos propagandos akcentu. Ypač sovietinei pusei pasitarnavo Prano ir jos sūnaus Algirdo Brazinskų pabėgimas pagrobiant lėktuvą. Išvystyta plati propagandinė kampanija, kuri nukreipta ne tik prieš Brazinskus, bet ir kompromitavo Vakaruose gyvenusių lietuvių organizacijas, kurios bandė Brazinskams suteikti paramą. Respublikinėje ir emigrantų spaudoje dėl lėktuvo užgrobimo ir stiuardės žūties jie vadinti oro piratais, žudikais. Diskredituojant Brazinskus sovietinėje ir išeivijos spaudoje, atskleistos jų gyvenimo Lietuvoje detalės. Tėvas P. Brazinskas vaizduojamas kaip nusikaltėlis, avantiūristas, turėjęs kelias žmonas, apgaulinėjęs, apvogęs net savo motiną. Priešingai negu Brazinskai teigė, Lietuvoje P. Brazinskui buvo iškelta ne politinė, o kriminalinė byla.¹⁰⁵ Sovietinės propagandos skleista informacija nebuvo vien prasimanymas, joje buvo ir nemaža dalis tiesos. Brazinskų pabėgimas nebuvo politiškai motyvuotas, bet už Lietuvos išlaisvinimą kovojusių ir Sovietų Sąjungos teisių aneksuotos Lietuvos piliečių atžvilgiu nepripažinusių lietuvių organizacijų ir sovietinės valdžios konfrontacija įgavo politinį pobūdį, o Brazinskai tuo pasinaudojo.¹⁰⁶ KGB parengtuose straipsniuose buvo teigiama, kad išeiviai gindami žudikus diskreditavo žmogaus teisių judėjimą. Toks nusikaltėlių ir lietuvių išeivijos santykių, bendrų interesų akcentavimas turėjo parodyti lietuviams Lietuvoje, kokie išeiviai buvo veidmainiai, nes gynė nusikaltėlius. Buvo šmeižiami ir kiti lietuviai, pabėgę į Vakarus kaip Povilas Šakalys, Simas Kudirka ir t.t.

KGB kurtas disidentų, kitaminčių, katalikų dvasininkų - avantiūristų, nepatikimų, amoralinių asmenybių – įvaizdis turėjo žmonėms parodyti ne tik tų asmenų nepatikimumą, bet ir sukelti abejones jų veikla, o emigravusius kitaminčius dar ir sukiršinti su kitais išeiviais bet ir sukelti abejones jais Lietuvoje. O žmones, įžvelgiančius KGB vaidmenį šiose akcijoje, turėjo atgrasinti nuo paramos arba veiklos šiuose judėjimuose.

5.2. Išeivijos neigiamo įvaizdžio kūrimas Vakaruose

Prieš didžiausias ir aktyviausias Lietuvos laisvinimo idėją Vakaruose keliančias organizacijas išvystyta plati respublikinė ir tarptautinė (daugiausia JAV, V. Vokietijoje, nes čia buvo didžiausios lietuvių bendruomenės) šmeižto ir melo kampanija. Pagrindinė išeivijos diskreditavimo tema tai tikras ar tariamas jų bendradarbiavimas su naciais. Sovietinė valdžia ir KGB pasinaudojo Vakaruose vykusiomis nacistinių arba bendradarbiavusiųjų su naciais karo nusikaltėlių, dalyvavusių žydų žudynėse, paieškomis ir teismais, kad apšmeižtų išeivius. Lietuvių pozicija nacių okupacijos metais, pradinis palankumas vokiečiams, dalyvavimas savivaldos institucijose, leido sovietams išeivius

¹⁰⁵ Banelis V. Vilka keičia kailį. *Gimtas kraštas*, 1977 - 01 - 10, p.4

¹⁰⁶ Anušauskas A. KGB Lietuvoje : slaptosios veiklos bruožai, p.76-84

pateikti kaip nacistinės Vokietijos rėmėjus bei pateikti savo versiją apie įvykius Lietuvoje 1940 - 1944 metais.¹⁰⁷ Negalėdama pasiekti ir nuteisti į Vakarų emigravusiųjų veikėjų, KGB siekė sukompromituoti Vakarų visuomenės aktyvesnius 1941 metų įvykių dalyvius, tokius kaip Kazys Škirpa, Juozas Ambrazevičius, Jonas Šlepetys, Jurgis Bobelis (Kauno komendantas nacių okupacijos metu), Stasys Žymantas – Žakevičius (1941 m. laikinosios vyriausybės įgaliotinis Vilniaus miestui ir sričiai teisės klausimais), Kazys Palčiauskas, (1941 m. Kauno burmistras), kurie iš tikrųjų vienaip ar kitais bendravo su vokiečiais ar dirbo vietinės savivaldos institucijose. Dokumentai, kurie neva įrodo jų kaltę, buvo siunčiami tų valstybių, kuriose jie gyveno, vyriausybėms, siekiant, kad jie būtų išduoti Lietuvos teismams.¹⁰⁸ Tačiau nors pati KGB pripažino, kad neturinti įrodymų apie išeivių organizacijų vadovų nusikaltimus nacių okupacijos metais, bet siuntė dokumentus apie Vakaruose besislapstančius karo nusikaltimais kaltintus asmenis (Juozą Kungį, Bronių Kaminską, Kazį Palčiauską ir kitus), siekdama su jais susieti ir lietuviškų organizacijų narius.¹⁰⁹ Taip pat KGB siekdama paveikti JAV visuomenę anonimiškai siuntė knygas, laiškius, brošiūras JAV laikraščiams. Taip pat pradėta publikuoti ir Vakaruos platinti knygų serija “Faktai kaltina” (“Hitleriniai žudikai Kretingoje” (1960 m.), “Kraują sugėrė Dzūkijos smėlis” (1960 m.), “Hitlerininkų piktadarybės Pabaltijyje” (1957 m.), “SS tarnyboje”(1961 m.), dokumentų serija “Dokumentai kaltina” (nuo 1970 m.), o taip pat J. Mikuckis “Šioje ir anoje pusėje”, “Jie gyvena tarp mūsų”(1972 m.), V. Matulionis “Atsargiai, Balfas!”, J. Jakaitis “Išdavystės keliu” . Šių knygų ir dokumentų publikavimo ir platinimo tikruosius tikslus atskleidžia KGB įsakymas NR.0051: “įnešti įtarimą ir kitus sunkumus tarp emigrantų ir kartu priversti JAV specialiąsias tarnybas pagalvoti apie tolimesnę bendradarbiavimą su lietuvių emigrantų organizacijomis”.¹¹⁰ Šios akcijos tikslas nebuvo paveikti visuomenės opiniją, bet norėta įtakoti JAV valdžios institucijas, kad šios neteiktų paramos lietuvių išeivijai ir Lietuvos laisvinimo judėjimui.

Egzistuojančius nesutarimus tarp išeivių organizacijų KGB išnaudojo kaip dar vieną galimybę pakenkti Lietuvos laisvinimo bylai Vakaruose. Suaktyvėjus išeivijos veiklai 1969 m. KGB svarstė priemones, kaip susilpninti išeivių organizacijų veiklą, skaldyti ir gilinti prieštaravimus tarp didžiausių organizacijų VLIK, Santara – Šviesa, BALF, Amerikos Lietuvių taryba, PLB. Viena iš priemonių pasirinktas kompromitavimas.¹¹¹ Didžiausią dėmesį KGB skyrė VLIK, kaip įtakingiausiai išeivijos jėgai ir Santarai - Šviesai, dėl pozicijos už artimesnius kontaktus su Lietuva. Vykdyti šmeižto akcijas pasirinkti įvairūs būdais ir šaltiniai. KGB norėdama išeivius kompromituoti siekė neva atskleisti išeivių organizacijų vadovų valdžios siekimą, karjerizmą ir taip menkinti

¹⁰⁷ Banionis J. Lietuvos laisvinimo veikla Vakaruose įsigalint detantui 1970 – 1974 metais, p.123

¹⁰⁸ Baranausko B. pasiūlymai, liečiantys buržuazinių nacionalistų demaskavimą, LYA, F. 3378, ap. 55, b. 16, l. 31

¹⁰⁹ Pažyma apie išeivių organizacijų vadus ir nacistinis baudėjus, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 298, l. 249-250

¹¹⁰ LSSR KGB žvalgybinio padalinio istorijos bruožai, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 844, l. 204

¹¹¹ Banionis J. Lietuvos laisvinimo byla Vakaruose 1975 – 1990, p.62

moralinį išeivijos lyderių autoritetą ir kartu pagilinti prieštaravimus tarp konkuruojančių organizacijų. Šeštajame dešimtmetyje “Komiteto už grįžimą į tėvynę” Čikagoje laikraštis ”Tėvynės balsas” ir “Pabaltijo patriotai”, už kurių slėpėsi KGB, Vakarų Vokietijoje 1957 - 1960 m. publikavo dvidešimt VLIK kompromituojančių straipsnių. Juose neva atskleidžiamas jų bendradarbiavimas su JAV specialiosiomis tarnybomis.¹¹² KGB norėjo lietuvių išeivijai įteigti mintį, kad Lietuvos laisvinimo judėjimas inspiruotas priešišku JAV, kad jis nėra savarankiškas, o tik siekiantis pakenkti Lietuvai. Dar viena sudėtinga agentūrinė akcija Berlyne “butaforija“, kuri kartu turėjo būti ir kompromitavimo akcija, buvo pavesta agentui “Balandis“. Šio agento užduotis – sukompromituoti aktyvius išeivius, tarp kurių ir Vaclovą Sidzikauską, pateikiant juos vokiečių, o per juos ir JAV žvalgybai kaip KGB agentus. KGB dokumentuose V. Sidzikauskas įvardijamas kaip sovietinis agentas, užverbuotas 1940 – 12 - 13, jam duotas slapyvardis ”Inteligentas”, bet dabar atseit šie duomenys dingę.¹¹³ Svarbią vietą vykdant propagandines ir kompromitavimo akcijas užėmė Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugija ”Tėviškė”. Vienas jos tikslų ”demaskuoti antikomunizmą, buržuazinės moralės veidą, duoti atkirtį buržuazinei propagandai”.¹¹⁴ Tai įvairios propagandinės akcijos, knygų, straipsnių publikavimas ir platinimas. Ši draugija prisidėjo prie propagandinių J. Jakaičio, V. Minioto, J. Mikuckio, V. Alseikos knygų publikavimo bei platinimo. Šių knygų autoriai, galėję iš arti susipažinti su išeivių organizacijomis, neva atskleidė tarp jų egzistuojančius prieštaravimus, jų valdžios troškimą, godumą, pasidavimą ir tarnavimą JAV, organizacijų vadų tikras ar tariamas neigiamas asmenines savybes, kaip girtuokliavimas, šeimyninės ištikimybės laužymas, tarnavimas už pinigus. Šios knygos buvo nukreiptos dauguma atveju prieš VLIK.

Vienas svarbiausių išeivių ginklų kovoje su sovietine valdžia buvo radijo stotys “Vatikano radijas”, “Amerikos balsas”, ”Svoboda” (Laisvė). Valdžia jau nuo pat partizaninio karo laikų kovojo su jomis. Su jomis kovota ne tik techninėmis priemonėmis. Nuo šeštojo dešimtmečio daugiau dėmesio skirta ideologinėms priemonėms : “1959 metais CK nutarime dėl kontrpropagandos klausimo, numatyta imtis priemonių infiltruoti savo agentą tarp jų ir rinkti informaciją apie radijo stočių darbuotojus, jų pasitraukimo į Vakarus priežastis, jų nuotaikas, veiklą nacių okupacijos metais ir nepriklausomoje Lietuvoje taip ieškant galimybių formuoti agentūrą iš dirbančiųjų”.¹¹⁵ Spauldoje šios stotys vaizduotos kaip nepatikimos, skleidžiančios melą, sureikšminamos įvairios jų faktinės klaidos arba suniekinami laidose minimi asmenys. Pavyzdžiui, straipsnyje ”Vatikano radijas prašovė” paneigiama Vatikano radijo pranešta žinia, kad kunigas J. Zdebskis buvo sumuštas

¹¹² LSSR KGB žvalgybinės veiklos istorijos bruožai, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 844, l. 178-179

¹¹³ LSSR KGB I- osios valdybos darbo planas su “Balandžiu”, LYA, f. K-35, ap. 2 B. 151, l. 22

¹¹⁴ “Tėviškės” perspektyvinis darbo planas vykdant Lietuvos KP CK plenumo nutarimą ”Dėl respublikos partinės organizacijos uždavinių, gerinant dorovinį gyventojų auklėjimą“, LYA, f. K-3, ap. 1, b. 101, l. 2

¹¹⁵ Bagušauskas J.R. Užsienio radijo laidos tautos kovoje dėl laisvės sovietinio režimo metais, p.75-76

ir paguldintas į lignonę. „O jis, pasak straipsnio autoriaus, tik persišaldė”.¹¹⁶ Tačiau dauguma tokių straipsnių vis dėlto skirta lietuviams už „geležinės uždangos“.

Tai, kad KGB propagandinės akcijos buvo politizuotos ir nukreiptos prieš išeiviją, rodo šių propagandinių akcijų kontekstas. Propagandiniai ir išeiviją šmeižiantys straipsniai neretai pasirodydavo prieš svarbius išeivijai renginius. Pagrindinis tokių sovietinių ir KGB propagandinių akcijų tikslas buvo diskredituoti išeivijos renginius, sumenkinti jų įtaką, sumažinti tarptautinę paramą keliamam Baltijos okupacijos klausimui. Pvz. 1989 m. Europarlamentui ruošiantis priimti rezoliuciją dėl Pabaltijo okupacijos klausimo, KGB agentams ir operatyviniams darbuotojams buvo duota užduotis „rinkti kompromituojančią medžiagą ir ją panaudoti sukelti nesutarimus tarp Europarlamento ir Pabaltijo išeivijos organizacijų dėl Lietuvos okupacijos klausimo.”¹¹⁷ Prieš Belgrado susitikimą 1977 m. KGB norėdama sumenkinti ir neutralizuoti antisovietines lietuvių išeivių akcijas planavo Vakarų šalių spaudoje diskredituoti išeivijos organizacijas, jų veiklą, parodyti kaip melagius, kenkėjus, kurie naudoja sufabrikuotą medžiagą apie žmogaus teisių gynimą antisovietinėse akcijose. Spaudoje turėjo būti pateikti konkretūs to melo pavyzdžiai, išsiųsti žmonių laišakai į Vatikaną, vyriausybes institucijas, tarptautines organizacijas, progresyvius laikraščius kaip „Laisvė“, „Vilnis“, kurie pateiktų „Amerikos balso“, „Laisvės“, „Vatikano radijo“ informaciją kaip melagingą, išgalvotą, paimta iš „Kronikos“, „Aušros“, disidentų.¹¹⁸ Išeivių diskreditavimo akcijos buvo planuojamos ir prieš Madrido susitikimą 1980 m.. KGB šifrotelegrame pirmajam KGB skyriui duodama užduotis pateikti apie Kazį Bobelį, Simą Kudirką, T. Venclovą, V. Šakalį, kurie planavo ten atvykti.¹¹⁹

Formuodama tokį neigiamą išeivių organizacijų ir veikėjų įvaizdį, KGB siekė pakirsti jų įtaką ir atskirų veikėjų autoritetą Lietuvoje, trukdyti išeivijos politinių - visuomeninių organizacijų ir disidentų Lietuvoje bendradarbiavimui. O kiršindama atskiras organizacijas, KGB siekė silpninti Lietuvos laisvinimo judėjimą Vakaruose.

5.3. KGB propagandinės akcijos

KGB pasinaudojo Vakaruose esama žodžio laisve ir vakarų spaudos galimybėmis vykdyti propagandines akcijas apie tariamus socialistinės sistemos pasiekimus t.y. skleisti dezinformaciją ir diskredituoti lietuvių išeiviją. Šiose akcijose svarbiausią vaidmenį vaidino spauda. KGB siejami tikslai su spauda atsiskleidžia KGB pirmininko Juozo Petkevičiaus rašte apie spaudos ledinį „Nemuno kraštas“. Jame buvo teigiama, kad „siekiant pagilinti esamus išeivijos prieštaravimus,

¹¹⁶ Kuckaitis J. Vatikano radijas prašovė. *Gimtasis kraštas*, 1973 - 10 - 11, p.6

¹¹⁷ Apie bendrų aktyvių ir kontrpropagandinių priemonių panaudojimą, LYA, f.K-35, ap.2, b.333, l.56

¹¹⁸ Planas įgyvendinti SSRS KGB 5-osios valdybos 1977 m. vasario 23 d. Nr.5 / 8-230 įsakymą, LYA, f.K-35, ap.2, b.299, l.93-94

¹¹⁹ Šifrotelegrama nr.5668, LYA, f.K-35.ap.2, b.324, l.50

kompromituoti jų vadus propaguoti sovietinės Lietuvos pasiekimus 1964 m. įkurtas „Nemuno kraštas.“¹²⁰ Spauda buvo išnaudojama sovietinės politikos propagandai, formuoti teigiamą SSRS įvaizdį. Į užsienį ir ypač KGB terminais kalbant liberaliai, t.y. prosovietišškai nusiteikusiai išeivijai, reguliariai buvo siunčiama įvairi politinė medžiaga kaip komunistų partijos suvažiavimų, plenumų, sesijų, partijos vadovų kalbos.¹²¹ Pvz. 1978 m. pagrindinis propagandinės veiklos baras buvo naujosios LSSR konstitucijos propagavimas ir aiškinimas lietuviams išeiviams, kaip ji realiai veikia,¹²² ypač akcentuojant socialines teises, kurios įtvirtintos šioje konstitucijoje.

Žymių išeivių ar nepriklausomos Lietuvos veikėjų pasisakymai spaudoje buvo dar vienas iš propagandos ir išeivijos kompromitavimo būdų. Paminėtini Nepriklausomos Lietuvos veikėjų Juozo Keliuočio ir Vlado Tiškaus straipsniai apie sovietinės kultūros ir ūkio pasiekimus. Pastebėtina, kad KGB darė jiems spaudimą, kad jie pasisakytų spaudoje. Pvz. J. Keliuotis¹²³ pasmerkė išeivijos bandymus išnaudoti kultūrinį bendradarbiavimą „piktiems“ tikslams, kurie nukreipti prieš Sovietų Sąjungą. V. Tiškus¹²⁴ kreipėsi į išeivijos jaunimą ir kritikavo išeivijos neva prasimanymus apie sovietinę Lietuvą.¹²⁵ Taip KGB per žymius menininkus ir visuomenės veikėjus siekė sukompromituoti išeivijos organizacijas ir atitraukti jaunimą nuo politinės veiklos. Jie sukėlė nemažą ir nevienareikšmę reakciją tarp išeivių. KGB taip įvertina šių straipsnių poveikį „išeivija nutraukė su jais ryšius. (...) To mes ir siekėme“.¹²⁶ Tai tik dar kartą įrodo, kad sovietinės Lietuvos pasiekimų propagavimas buvo labai glaudžiai susijęs su išeivijos ir lietuvių kitaminčių kompromitavimo akcijomis.

Nors spauda buvo pagrindinė sovietinės propagandos skleidimo forma, išnaudojama televizija, radijas bei kinas. Buvo kuriamos televizijos laidos išeivijai apie įvairias SSRS vidaus ir užsienio politikos aktualijas, kuriomis siekta paneigti tiek išeivijos, tiek kitaminčių pasauliui platinamą informaciją apie sovietų politiką, jos nusikaltimus. Pvz. Parengtos laidos „šmeižikai teisiųjų suole“ (apie Antaną Terlecką ir Julijų Sasnauską). Parengtas 40 laidų ciklas prieš antikomunizmą ir jo ruporus Vakarų spaudoje ir televizijoje. Taip pat pasirodė laidos, kurios buvo

¹²⁰ Apie žurnalą „Nemuno kraštas“, LYA, f.K-35, ap.2, b.300, l.299

¹²¹ Lietuvos komiteto kultūrinių ryšių su išeivijos lietuviais veiksmų 1966 m. planas, LYA, f. K-3, ap.1, b.23, l.8

¹²² Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos „Tėviškė“ prezidento posėdžio, įvykusio 1978 m. kovo 24 d. protokolas Nr.1, LYA, f.K-3, ap.1, b.2.1.4

¹²³ Juozas Keliuotis (1902-1983) rašytojas, vertėjas. Kalintas sovietiniuose lageriuose 1945-1947, 1952-1956) metais. Kadangi laikosi nepriklausomos Lietuvos idealų – neparašo viešos atgailos, jo straipsniai nespausdinami jokiam žurnale, jis sekamas KGB. 1971 m. „Kultūros baruose“ pasirodė J. Keliuočio straipsnis „Tiltas, kurio dar nėra“. 1972 m. pasirodė jo interviu „Literatūros žurnalui“ pavadinimu „Kelias, kurį pasirinko mano Lietuva“.

¹²⁴ Vladas Tiškus Tiškevičius (1906-1975) agronomas, visuomenės veikėjas. 1941-1967 m. buvo ištremtas. 1972 m. „Valstiečių laikraštyje“ pasirodė jo straipsnis „Vardan tiesos“, o „Gimtajame krašte“ straipsnis „Pažink Lietuvą tokią, koki ji yra“.

¹²⁵ Buvusių nepriklausomos Lietuvos autoritetų išnaudojimo patirtį kovoje su nacionalistais šalies viduje ir išeivijos organizacijomis apžvalga, LYA, f.K-1, ap.3, b.709, l.35-44

¹²⁶ Ten pat, l.44

nukreiptos prieš neva “Kronikos” skleidžiamą melą. Rubrika “Pasaulis Lietuvoje ir Lietuva pasaulyje” buvo apie sovietinės Lietuvos pasiekimus, kurioje dalyvaudavo užsienio svečiai. Taip pat buvo parengtos laidos apie sovietinę realybę, “dvių tautų” draugystę. Vienoje iš šių laidų kalbėjo ir Vytautas Alseika.¹²⁷ Parengtas dokumentinis firmas „Aš, Alseika“, kuriame diskredituojamas VLIK'as.¹²⁸

KGB vykdė propagandines ir kompromitavimo akcijas prieš išeivijos renginius, kurie susilaukė nemažai išeivijos ir tarptautinės žiniasklaidos dėmesio. Paminėtinas Baltijos laisvės ir taikos kruizas – 85 (1985 m.), kuris susilaukė ne tik išeivių bet ir Vakarų spaudos dėmesio. Jį organizavo estų ir latvių išeivių organizacija Pasaulio baltų santalka. Lietuvių pusę atstovavo VLIK, tad neatsitiktinai sovietinių propagandistų akcijos buvo nukreiptos prieš šią organizaciją. Ne tik išeivija, bet ir KGB “rengėsi” šiam įvykiui. Siekiant diskredituoti kruizą, jo organizatorius, formuoti apie jį negatyvią tarptautinę viešąją opinią, KGB pateikė kitoms propagandos institucijoms, tariamai kompromituojančią informaciją apie VLIK, išeivių veiklą nepriklausomoje Lietuvoje. O norint atitraukti jaunimą nuo dalyvavimo šiame kruize, buvo planuojama liepos pabaigoje pakviesti į Lietuvą jaunimo studentų grupę 10 – čiai dienų,¹²⁹ kur jiems turėjo būti surengta atitinkama propagandinė programa.

KGB taip pat bandė pasinaudoti kultūrinių, mokslinių mainų bei turizmo teikiamomis galimybėmis, kad įgyvendinti savo užsibrėžtus tikslus - padidinti žmonių, palaikančių SSRS, skaičių, diskredituoti ir sukiršinti juos su ta išeivijos dalimi, kuri buvo kategoriškai nusiteikusi prieš sovietinę Lietuvą. Lietuvių meno kolektyvų gastrolės JAV ir jų atgarsiai išeivijoje parodo, kad KGB kartais pavykdavo įgyvendinti savo planus. Pvz. 1985 m. Marcelijus Martinaitis, Vytautas Marcinkus, Algimantas Bučys ir Laimonas Noreika, kviečiami Santaros – Šviesos organizacijos, du mėnesius viešėjo JAV ir dalyvavo jų suvažiavime, literatūriniuose vakaruose. KGB teigiamai įvertino jų dalyvavimą kaip pasisekusią, nes, pasak KGB, dėl jų dalyvavimo suvažiavime nebuvo antisovietinių pasisakymų, o išeivių surengtuose literatūriniuose Vakaruose lietuviai kalbėjo apie Lietuvos pasiekimus.¹³⁰ Išeivijos tarpe ši kelionė susilaukė nevienareikšmės reakcijos ir kritikos. Laikraščiuose “Naujienos”, „Dirva”, ir “Darbininkas” pasirodė straipsniai, kurie kaltino Santarą - Šviesą kolaboravimu, kad išduoda kovos dėl nepriklausomybės idėjas ir skaldo išeiviją. Matydama tokią reakciją, KGB ir toliau ragino skaldyti išeiviją, kompromituoti išeivius.¹³¹

Tam tikros KGB agentūrinės, propagandinės akcijos buvo skirtos Santaros - Šviesos

¹²⁷ Agento “Ignotas” 1981 m. vasario 17 d. agentūrinis pranešimas, LYA, f.K-35, ap.2, b.301, l.174-176

¹²⁸ Banionis J. Lietuvos laisvinimo veikla Vakaruose įsigalint detantui 1970-1974, p.125

¹²⁹ Pasiūlymais kaip trukdyti “Taikos ir laisvės kruizui”, LYA, f.K-35, ap.2, b.344, l.68-69

¹³⁰ Pažyma apie Lietuvos SSRS kultūros darbuotojų kelionę į JAV, LYA, f.K-35, ap.2, b.306, l.29

¹³¹ Pažyma apie Lietuvos SSRS kultūros darbuotojų kelionę į JAV, LYA, f.K-35, ap.2, b.306, l.30

organizacijai, nes siekė pasinaudoti jos atvirumu savo tikslais. Sovietinis saugumas per propagandines akcijas siekė formuoti kuo palankesnę santariečių opinią apie sovietinę Lietuvą, paskatinti juos aktyviau bendradarbiauti su Lietuva bei padaryti ją atviresnę, įskaitant KGB agentus. Pvz. KGB parengė planą kaip išseivui, santariečiui Vytautui Vepštui, jo kelionės metu Lietuvoje, per agentą Kalvis pristatyti legenduotą (realiai neegzistuojančią) lietuvių inteligentų - opozicionierių grupę, per juos užmegzti kontaktus su išseiviais, sužinoti jų veiklos detales, planus, kad būtų galima užkirsti kelią jų antisovietinei veiklai ir gal būti kompromituoti šią organizaciją.¹³² Nemažiau svarbus KGB tikslas buvo nuteikti, panaudoti ją prieš kitas išseivių organizacijas ir taip skaldyti išseiviją, bei trukdyti jų politinei veiklai. Norint palenkti Santaros - Šviesos narius į savo pusę, per "Tėviškę" santariečiai buvo kviečiami atvykti į Lietuvą. Pvz., 1987 m. vienos iš kelionių metu į Lietuvą atvyko dvidešimt vienas Santaros - Šviesos narys. KGB ruošėsi jų kelionei. Ji ėmėsi atitinkamų priemonių įgyvendinti savo operatyvinius ir propagandinius tikslus: per agentus rinkti informaciją apie juos ir išseiviją, užkirsti kelią jų galimai propagandai prieš SSRS ir nelegalios literatūros platinimui. Siekiant iš teigiamos pusės parodyti sovietinę Lietuvą ir paneigti išseivijos informaciją, turistai lankėsi įvairiuose istoriniuose ir kultūriniuose objektuose. KGB norėjo išnaudoti šią kelionę propagandiniiais tikslais, todėl buvo planuojama spaudos leidiniuose "Literatūra ir menas", "Kultūros barai", televizijos ir radijo komitete parengti teigiamus išseivių atsiliepimus apie kelionę.¹³³ Be abejo, tokie straipsniai buvo skirti išseivijai.

Taigi turizmas buvo svarbi propagandinė ir dezinformacijos priemonė. Kiekvienas organizuotų išseivių grupių atvykimas buvo kruopščiai paruošiamas ir agentų akylai stebimas. Iš anksto parenkami objektai, kuriuose bus lankomasi, atrenkami gidai - vertėjai. Iš 1971 m. sovietinės turizmo agentūros "Inturist" ataskaitos apie informacinę – propagandinę veiklą galima susidaryti vaizdą, kokiais maršrutais ir objektais buvo vežiojamas jaunimas ir kiti turistai Lietuvoje. Turistams buvo sudaromos ekskursijos propagandine tematika. Jie buvo vežami į tikslingai parinktas istorines vietas kaip Paneriai, supažindinami su sovietinės Lietuvos pasiekimais žemės ūkio, pramonės, kultūros, mokslo srityse, lankydavo Druskininkų kurortą, dalyvaudavo įvairiuose kultūriniuose renginiuose.¹³⁴ Norint diskredituoti VLIK'ą, formuoti išseivijos neigiamą opinią apie juos, lietuvių išseivių kelionių Lietuvoje metu, išseiviams buvo organizuojami susitikimai su V. Alseika ir suorganizuota paroda apie VLIK'o nusikaltimus.¹³⁵

¹³² Agentui „Kalvis“ parengta užduotis suartėti su išseiviu Vepštu, kad infiltuoti šį agentą į Santarą -Šviesą, LYA, f.K-35, ap.2, b.303, l.44-45

¹³³ LSSR KGB agentūrinių - operatyvinių priemonių prieš turistus iš JAV planas, LYA, f.K-35, ap.2, b.323, l.124

¹³⁴ "Inturisto" informacinio - propagandinio darbo su užsienio turistais 1971 m. ataskaita, LYA, f.K-1, ap.46, b.771, l.244-247

¹³⁵ Banionis J. Lietuvos laisvinimo veikla Vakaruose įsigalint detantui 1970 - 1974, p.125

KGB buvo ne tiek svarbu propaguoti sovietinės Lietuvos pasiekimus, kiek diskredituoti ir skaldyti išeiviją, pakenkti jos vykdomai Lietuvos laisvinimo veiklai. Šiomis propagandinėmis akcijomis KGB siekė diskredituoti ne tik šiuos išeivių renginius, bet ir apskritai išeivijos Lietuvos laisvinimo veiklą, nes išeivijos veikla buvo skirti pasauliui priminti apie Baltijos šalių okupaciją ir atkreipti dėmesį į žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje.

6. KGB dezinformavimo akcijos Šaltojo karo kontekste

6.1. Slaptos informacijos apsauga

Dezinformacija sietina ne tik su politine informacija, kuria dauguma atveju buvo siekiama diskredituoti antisovietines jėgas, bet ir su strategiškai svarbios karinės, pramoninės, mokslinės-techninės informacijos apsauga, slaptumo užtikrinimu ir priešininko klaidinimu. Šis metodas pasitelkiamas nuslėpti tikrąją objekto ar darbų paskirtį. Slaptumas buvo neatsiejama SSRS politikos dalis, kuria siekiama nuslėpti valdžiai neparankius faktus, už ką buvo atsakinga sovietinės slaptoji tarnyba. Slaptumui užtikrinti sudarytos tam tikri kontrolės mechanizmai kiekvienoje ryšių su užsienio šalimis srityse: turimo, privačių kelionių, mokslinių techninių ryšių ir t.t. Tai, kad dezinformacijos metodo ir slaptumo užtikrinimas susijęs su šaltojo karo metu vykusia dviejų šalių konkurencija, kontržvalgybine ir žvalgybine veikla rodo, tai, kad jais susirūpinta, kai padidėjo šaltojo karo įtampa. Po 1962 m. Kubos krizės 1963 m. vasario 14 d. SSRS MT ir SSKP CK nutarimu Nr. 208-76 nuspręsta sustiprinti saugumą, slaptumo režimą. 1970 m. SSRS MT ir SSKP CK L. priimtas nutarimas, kuriame numatyta sustiprinti slaptumo režimą, padidinti budrumą ir atsakomybę už paslapčių išviešinimą. 1980 m. patvirtintas valstybės paslaptį sudarančių svarbiausių duomenų sąrašas, kurį sudaro 146 punktai, šiame sąrašė nurodyta, kas yra ypatingos svarbos ir visiškai slapti duomenys.¹³⁶

KGB buvo atsakinga už dokumentų, dirbinių, darbų saugumą ir slaptumą režiminėse ir strategiškai svarbiose įmonėse. Užtikrinti duomenų slaptumą buvo būtina informacijos apie režimines įmones, objektus pateikimo visuomenei kontrolė. Tai leistų ją manipuluoti ir pateikti tik valdžiai naudingą informaciją, ir kad nenutekėtų spaudai per klaidą ar sąmoningai slapta informacija. Atitinkamai režiminėms įmonėms buvo reikalingas leidimas teikti oficialią, nelegenduotą informaciją apie įmonę.¹³⁷ Tačiau draudimas publikuoti spaudoje apsunkino legendavimo įgyvendinimą, nes sunkiau visuomenei plačiau paskleisti legendos.¹³⁸ Siekiant

¹³⁶Anušauskas A. Geležinė uždanga, *Ekstra*, 2002 02 11-17, p.19-21

¹³⁷ Pažyma apie operatyvinę padėtį Elektrografijos mokslinio tyrimo institute (įmonėje p/d G-4602), LYA, f.K-1, ap.46, b.2091, l.284

¹³⁸ Pažyma apie "Vilmos" gamybiniame susivienijime 1975 - 1978 m. pasikeitusią operatyvinę situaciją, LYA, f.K-1, ap.46, b.2086, l.103

užtikrinti slaptos informacijos apsaugą įmonėse ar įstaigose, KGB ėmėsi įvairių apsaugos priemonių: dokumentams suteikiami skirtingos slaptumo grifai, kuris priklausė nuo dokumentuose esančios informacijos svarbos, įrengti seifai, įvesta dokumentų apskaita, žurnalai, ribotas žmonių kiekis, kurie galėjo jais naudotis. Ne tik dokumentai režiminėse įstaigose buvo įslaptinami, bet ir pati įmonė kaip objektas (arba jos atskiri padaliniai, slaptos patalpos) buvo saugomi ir slepiami. KGB ėmėsi priemonių, kad pašaliniai kuo mažiau žinotų apie jos egzistavimą, tikrąją paskirtį ir ten vykstančius darbus (gamybą, tyrimus). Objekto slaptumo užtikrinimas buvo planuojamas nuo pat įmonės statybų planavimo ir pačių statybų. Ji turėjo būti kuo nuošalesnėje vietoje, kad būtų kuo mažiau galimybių pašaliniais ją stebėti, fotografuoti. Įmonės teritorija buvo saugoma. Pavyzdžiui, įmonės p/d (pašto dėžutė) G-4151 saugumą turėjo užtikrinti vizuali maskuotė (užtamsinti langai), sukarinta apsauga, durys su šifru, sudarytas sąrašas žmonių, kuriems galima įeiti į patalpas, gaminiai maskuojami specialia pakuote, kuriame nėra tikrojo užsakovo pavadinimo, pasiklausomi ir įrašinėjami darbuotojų pokalbiai.¹³⁹

Kaip buvo organizuota objektų apsauga ir įmonių legendavimas atsispindi reglamente, kaip tokiose įmonėse priimti užsienio delegacijas. Užsieniečiai įleidžiami į režimines įmones (ir tai ne į visas patalpas) tik su aukščiausių institucijų kaip Ministrų Tarybos, KGB leidimu. Jų atvykimo metu taikomas legendavimas apie įmonės paskirtį. Darbuotojai instruktuojami kaip elgtis užsieniečių lankymosi įmonėse metu, nurodyta, kur jie gali lankytis, kad būtų kuo mažiau kontaktų su jais, sudaromas asmenų sąrašas, kurie turės dirbti su užsieniečiais ir tas sąrašas peržiūrimas kasmet. Jų buvimo įmonėje metu buvo nutraukiami slapti darbai, paslepiami dokumentai. Siekiant apgauti užsienio agentus jiems padedami pasenę įrenginiai ar informacija. Pavyzdžiui, lankantis japonams "Vilmoje" irgi buvo pritaikyta legenda: buvo sukurta atitinkama iškaba, speciali apranga, laikini leidimai, nuspręsta ką sakyti užsieniečiams.¹⁴⁰

Režiminės įmonės, kurios gamino pagal gynybos ministerijos užsakymus, buvo didžiausiuose Lietuvos miestuose. Režiminiuose objektuose buvo vykdomi slapti (nors ir ne visada) darbai, modernių technologijų tyrimai. Nors Lietuvoje nebuvo visiškai slaptų, karinę produkciją kuriančių ir gaminančių karinio-pramoninio komplekso įmonių Lietuvoje,¹⁴¹ tačiau kai kuriose įmonėse buvo vykdomi gynybos ministerijos ir KGB užsakymai ir tai buvo pakankamas pagrindas tą įmone laikyti strategine, režimine. Pvz. Kauno radijo gamykloje bei gamybiniame susivienijime buvo sukurti informacijos šifravimo padaliniai, Radijo matavimo prietaisų gamykloje buvo padaliniai, kurių funkcijos buvo kontržvalgybinio pobūdžio t.y. neutralizuoti užsienio spec. tarnybų

¹³⁹ Išvada apie priemonių įmonėje G-4151 efektyvumo prieš užsienio techninės žvalgybas, LYA, f.K-1, ap.46, b.2088, l.183-186

¹⁴⁰ Pažyma apie režiminio objekto "Vilma" duomenų paviešinimo faktus, LYA, f.K-1, ap.46, b.2088, l.43-44

¹⁴¹ Grybkauskas S.KGB veikla sovietinės Lietuvos pramonės įmonėse 1965-1985 m., p.97

veikimą.¹⁴² Užsakymai Gynybos ministerijai buvo atliekami Šiaulių televizorių gamykloje. „Vilma” gamino pasiklausymo aparatūrą (užsakovai KGB, SSRS gynybos ministerija, karo aviacija).¹⁴³ Vilniaus radijo matavimo gamyklos 10 proc. visų užsakymų buvo skirti karinei pramonei.¹⁴⁴ „Ventoje” buvo kuriamos detalės ir informacinės sistemos naikintuvams.¹⁴⁵ Elektrografijos mokslinio tyrimų instituto Vilniuje 84 proc. tyrimų buvo skirti karinėms reikmėms.¹⁴⁶ Pastebėtina, kad ne visi gynybos ministerijai gaminami įrenginiai būdavo slapti. Jeigu gynybos ministerijai buvo tiekiami neslapti įrenginiai, slapta informacija tokiais atvejais tapdavo žinybinė priklausomybė, tikrieji užsakovai, gaminių kiekis.

Geležinė uždanga, skyrusi socialistinių lagerių nuo Vakarų valstybių, kurį laiką patikimai užtikrino informacijos ir žmonių judėjimo kontrolę, todėl slaptumą garantuoti buvo nesunku. Visa Lietuvos teritorija buvo ypatingoje priežiūroje, judėjimas tam tikrose vietose buvo uždraustas, kitur ribojamas ir stebimas, tai irgi sudarė prielaidas skleisti tam tikrą propagandinę informaciją apie sovietinę Lietuvą. Prasidėjęs šaltasis karas dar labiau aktualizavo Lietuvos teritorijos ir judėjimo per ją kontrolės ir apsaugos svarbą. Tačiau nuo šeštojo, septintojo dešimtmečio suintensyvėjęs turizmas, kultūriniai, moksliniai mainai, komandiruotės KGB supratimu, kėlė vis didesnę grėsmę slepiamiems objektams ir apsunkino jos darbą.

Užsieniečių buvimo Lietuvoje tvarka, buvimo laikas ir maršrutas buvo griežtai reglamentuota.¹⁴⁷ Lietuva buvo uždara teritorija nuo šeštojo dešimtmečio pabaigoje ir septintojo dešimtmečio pradžioje, išskyrus Vilnių. 1966 m. ir 1970 m. leistos trumpalaikės kelionės (iki 3 parų užsieniečiams iš kapitalistinių šalių ir 14 parų – užsieniečiams iš Rytų bloko šalių) į Druskininkus, o vienadienės išvykos (be nakvynės) – į Trakus, Elektrėnus, Grigiškes, Pirčiupius. Nuo 1987 m. gruodžio 21 d. Sovietų Sąjungos Ministrų Tarybai patvirtinus užsieniečiams lankytis uždraustų teritorijų sąrašą, jame atsidūrė vėl visa Lietuvos teritorija, išskyrus Vilnių, Kauną, Druskininkus, Trakus, Rumšiškės (vėliau įrašyta ir Palanga). 1988 m. kovo mėn. iš draudžiamų lankytis teritorijų sąrašo išbraukti Alytaus, Varėnos, Kaišiadorių, Kauno, Prienų, Tarkų rajonai. Lydimi agentų (dažniausiai – dirbusių gidais) ir „Inturisto” autobusuose užsieniečiai galėjo važiuoti ir iki Klaipėdos, Šilutės bei Tauragės.¹⁴⁸ Ypač akylai stebėtos pasienio teritorijos, joje esantys kariniai

¹⁴² Pažyma apie paslapčių saugojimo patikrinimą Kauno miesto KGB padalinyje 1985 m. rugsėjo mėn., LYA, f.K-1, ap.46, b.2121, l.29

¹⁴³ Karinio pobūdžio įrenginių, gaminamų įmonėje „Vilma“, sąrašas, LYA, f.K-1, ap.46, b.2089, l.15-17

¹⁴⁴ Pažyma apie operatyvinę padėtį Vilniaus mokslinio - tyrimo instituto Radijo matavimo prietaisų gamykloje p/d P-6859, Vilniaus Spalio revoliucijos 60-mečio gamybiniame susivienijime p/d- A-7859, LYA, f.K-1 ap.46, b.2082, l.34

¹⁴⁵ Apie priešininko susipažinimą su „Ventos” mokslinio tyrimo instituto, priklausančio Elektros pramonės ministerijai, darbus, LYA, f.K-1, ap.46, b.2122, l.16

¹⁴⁶ Anušauskas A. KGB ir lietuvių visuomenė, Darbai ir Dienos, 2000, Nr.21, p.239

¹⁴⁷ SSRS Ministrų Tarybos nutarimu patvirtintas SSRS miestų ir rajonų, uždraustų užsieniečiams sąrašas (1977 m. gruodžio 19 d.) LAVA, f.101, ap.42, b.72, l.75-84

¹⁴⁸ Anušauskas A. KGB ir teritorijos kontrolė, *Genocidas ir rezistencija*, 2006, Nr.2, p.132-133

daliniai, oro, jūros erdvės, magistralės, kuriais vykdavo slaptų krovinių pervežimas, visur kur įmanomi kontaktai su užsieniečiais. Siekiant išsiaiškinti užsieniečių galimo šnipinėjimo atvejus, atidžiai stebėti jų veiksmus, judėjimas, ar jie nepasitraukia iš jiems leidžiamo judėti maršruto. KGB ypač akylai su agentūros pagalba stebėjo atvykusius diplomatus, įvairius inspektorius, specialistus, ar jie filmavo ir fotografavo, kas juos domino, su kuo jie bendravo iš vietinių gyventojų, nes jie buvo laikomi potencialiais agentais ir šnipais. Jiems pritaikytos ir operatyvinės techninės priemonės. Jų buvo pasiklausoma, buvo kontroliuojami telefoniniai pokalbiai, stebimi vizualiai, slaptai apžiūrimi daiktai.¹⁴⁹ Šios operatyvinės priemonės buvo įrengtos viešbučiuose “Lietuva”, “Neringa”, nes čia dažniausiai buvo apgyvendinami užsieniečiai. Netgi buvo kuriama nauja radiolokacinė sistema ir foto - kino filmavimo sistemos stebėti pravažiuojančius diplomatus.¹⁵⁰ Pvz. 1981 m. Lietuvoje apsilankiusių JAV pasiuntinybės II sekretoriaus R. Vindzor, I sekretorius žmonos R. Gerber, pasiuntinybės darbuotojų Šeila Diumas, Č. Leven ir K. Oliver, Prancūzijos karinių oro pajėgų atašė R. Miklott ir karo atašė padėjėjo M. Žilber bei daugelis kitų atžvilgiu taikomos tokios agentūrinės-operatyvinės priemonės kaip išorinis sekimas, techninės priemonės “T”, “S”, “O”, “F”, “D” (telefonų pasiklausymas, slaptas filmavimas, slaptos kratos viešbučio numeriuose ir pan.), “Zakaz” (restoranuose ar kavinėse naudojamos stacionarios pasiklausymo priemonės ar laikinai įdiegiamos su agentų ir patikimų asmenų pagalba).¹⁵¹ Taip buvo siekiama užkirsti kelią karinės ir kitos informacijos nutekėjimui iš Lietuvos. Instrukcijose, kaip elgtis su užsieniečiais, kurie elgiasi netinkamai, KGB pareigūnai rekomenduojami elgtis atitinkamai: ”KGB darbuotojams pastebėjus užsieniečius sąmoningai ar nesąmoningai atsitraukus nuo maršruto, galėjo juos perspėti arba suimti. Jeigu atsirado uždraustoje zonoje, šalia slaptos pastatos, jiems įsakoma grįžti, o jeigu įtariamai žvalgyba (fotografuoja, sudaro objektų išdėstymo planą) tada buvo sulaikomi.¹⁵² Pavyzdžiui, turistai iš JAV fotografavo Kauno pilies sienas, kurios buvo neprižiūretos, todėl atėmė fotoaparatus. (...) Kitas turistai bandė išvykti į Prienus pas gimines, bet sugražintas.¹⁵³ Todėl galima teigti, kad užsieniečių judėjimo kontrolė buvo susijusi tiek su kontržvalgybine veikla, tiek propagandine, nes bijota, kad jie gali pasinaudoti gauta informacija prieš SSRS.

Tokia griežta informacijos ir judėjimo Lietuvos teritorija kontrolė ir slaptumo akcentavimas sudarė prielaidas sovietiniams saugumui manipuluoti informacija ir skleisti dezinformaciją.

¹⁴⁹ Pažyma apie operatyvinių- techninių priemonių panaudojimą prieš turistus, LYA, f.K-1, ap.46, b.921, l.3-4

¹⁵⁰ LSSR KGB 2-osios valdybos 2-ojo skyriaus agentūrinių-operatyvinių priemonių planas 1985 m., LYA, f.K-1, ap.3, b.774, l.4

¹⁵¹ Anušauskas A. Tinklas *Ekstra*, 2002-02-27, p.30

¹⁵² Elgesio su turistais individualiais atvejais atmintinė ir užsieniečių atvykusių į IX-ojo pasaulinio jaunimo ir studentų festivalio sulaikymas jiems atsitiktinai ar sąmoningai atsidūrus uždraustoje zonoje, LYA, f.K-1, ap.3, b.528, l.245-246

¹⁵³ Pažyma apie Kauno rajono KGB skyriaus pagal 2-ąją liniją darbą už 1976 m., LYA, f.K-18, ap.1, b.170, l.7

6.2. Įmonių legendavimas kaip dezinformacijos sklaidos forma

KGB stengėsi suklaidinti užsienio žvalgybą legenduojant įmones, t.y. nuslepiančią tikrąsias funkcijas, veiklą ir žinybinę priklausomybę. Dauguma legendavimo atvejų KGB stengėsi paslėpti, kad civilinės paskirties įmonės slaptai vykdė karinės pramonės užsakymus. Legenduojamai įmonei suteikiamas sąlyginis pavadinimas, kuris buvo pašto dėžutės indeksas. Visuomenei šios įmonės buvo žinomos kitu pavadinimu. Šioms įmonėms buvo suteikta tokia numeracija :pvz. Ignalinos atominės elektrinės direkcija A - 1513, Mažeikių nafta – 1689, „Inkaras“ – A-3088, „Vingis“ –A – 3774, Kėdainių biochemijos fabrikas J - 9913. Iš viso 65 įmonės.¹⁵⁴ Taip pat norint nuslėpti tikrąją šių režiminių įmonių paskirtį buvo slepiami gamybos mastai, dirbinių nomenklatūra, dirbinių išvežimo adresai ir maršrutai, darbuotojų pareigybių, kurie prieina prie slaptos informacijos, nomenklatūra, įmonių ekonominiai ir finansiniai rodikliai (planai, galimybės, apimtis) ir t.t. Kaip vienas iš legendavimo pavyzdžių - Elektrografijos mokslinių tyrimų institutas. Jos sąlyginis pavadinimas G – 4602. Jai sukurtos legendos esmė - ji gamina kopijavimo, mikrofilmavimo įrenginius ir rentgeno įrenginius medicinos tikslams. O buvo siekiama nuslėpti mokslinius tiriamuosius darbus, kuriuos užsakė SSRS gynybos ministerija. Nors šis institutas tiesiogiai nepriklausė karinei pramonei ir negamino karinės technikos, bet vienas iš padalinių gamino įrenginių pavyzdžius, kuriuose buvo slapta informacija apie žinybinę priklausomybę. Taip pat ji gamino spalvotus kopijavimo aparatus kopijuoti topografinius žemėlapius.¹⁵⁵

Įmonių legendavimas irgi buvo reglamentuotas ir šis statusas ne visada įmonei ar jų gaminamai produkcijai buvo suteikiamas. Tai įrodo atvejis su laivų gamykloje „Baltija“ statomais laivais, pagal SSRS gynybos ministerijos užsakymus. Nors buvo kreiptasis į Centrinį konstravimo biurą „Vimpel“ dėl legendavimo 1982 m., tačiau tik 1983 metais su aukštesnių instancijų spaudimu tam pritarta. Šis procesas užtruko, nes nebuvo SSRS gynybos ministerijos įsakymo.¹⁵⁶ Šis statusas galėjo būti suteiktas priklausomai ir nuo to, ar bus vykdomi slapti darbai.¹⁵⁷ Siekiant apgauti priešininką legenduojami ir kiti objektai. 1985 m. įtaisyta legenduotas netikro radijo bangų skleidėjas VVKYRE, siekiant sudaryti įspūdį, kad ten vykdomi moksliniai - techniniai darbai. Taip pat siekiama atitraukti žvalgų dėmesį nuo tikrų karinių objektų ir juos suklaidinti, kad jie sukonzentruotų savo dėmesį į DOSAAF (Savanoriška draugija armijai, aviacijai ir laivynui remti)

¹⁵⁴ Sąrašas Lietuvos SSR įmonių ir įstaigų, turinčius simbolinius pavadinimus, LYA, f.K-1, ap.46, b.2122, l.232-236

¹⁵⁵ Pažyma apie operatyvinę padėtį elektrografijos mokslinio- tyrimo institute (įmonė p/d G-4602), LYA, f.K-1, ap.46, b.2091, l.285

¹⁵⁶ LSSR KGB skyriaus Klaipėdos ir Lietuvos jūrų baseino viršininko pulk. A. Armono raštas LSSR KGB 6-osios tarnybos viršininkui papulk. Miškiniui V. dėl projektų 1823 ir 1924”B” laivų statymo įmoneje ”Baltija” ir Mokslinio tyrimo instituto”Ekos” būdingos veiklos, LYA, f.K-1, ap.46, b.2121, l.41

¹⁵⁷ LSSR KGB pirmininko pavaduotojo V.V. Zvezdenkovo raštas nr.21/2962 į 1986 m. birželio 27 d. raštą nr. 2663, LYA, f. K-1, ap.46, b.2122, l.61

šaudyklą Šilo gatvėje, Vilniuje, kuriuo taip domėjosi JAV.¹⁵⁸ KGB siekdama užmaskuoti savo kontržvalgybinę veiklą, paskutiniaisiais režimo metais, neatsisakė legendavimo ir sukūrė priedangos firmą, kuri veikė kaip juridinis asmuo.¹⁵⁹

Pateikti legendavimo pavyzdžiai iliustruoja slaptų darbų pobūdį, kryptis. Gynybos pramonei skirta produkcija nesudarydavo didelės dalies įmonių produkcijos. Tačiau, tai, kaip slaptai buvo organizuojami šie darbai, kad jie vyko civilinės pramonės įmonėse ir tai įvairiais būdais būdavo slepiama, rodo, kaip buvo siekiama slėpti SSRS karines išlaidas, karinius užsakymus vykdant civilinėse įmonėse, jas rengiant ir galimam kariniam konfliktui su Vakarais.

7. Dezinformavimo ir kompromitavimo akcijos 1987-1991 m.

Dezinformacijos KGB neatsisakė ir paskutiniaisiais sovietinio režimo metais Lietuvoje, galima sakyti jie dar labiau akcentuojami. Tik išnaudojus šių priemonių arsenalą imta taikyti politinio ir ekonominio spaudimo ir karinės priemonės. Buvo daroma viskas, kad sutrukdyti valstybingumo atstatymui.

Sovietiniams režimui atgimimo laikotarpiu didžiausią rūpestį kėlė ypač suaktyvėjusi išeivijos veikla, tad buvo daroma viskas, kad depolitizuoti šią veiklą bei mažinti tarptautinę paramą ir ištrinti Pabaltijo šalių klausimą iš tarptautinės darbotvarkės. Tai įgyvendinti KGB numatė tokias priemones : aktyvių kovotojų už Lietuvos nepriklausomybę kompromitaciją, tuo pačiu gilinant prieštaravimus tarp išeivijos organizacijų,¹⁶⁰ bet jų įgyvendinti vis dėlto nepavyko. Ypatingas dėmesys turėjo būti skiriamas VLIK'ui, kuris aktyviausia reišėsi Lietuvos laisvinimo veikloje. Agentūrinių-operatyvinių, propagandinių priemonių planuose prieš VLIK buvo numatyta užsienio ir Lietuvos spaudoje skelbti kuo daugiau straipsnių apie nacistinius nusikaltėlius, siekiant sudaryti įspūdį, jog prieš OSI (JAV Teisingumo departamento Specialiųjų tyrimų skyrius, kuris tyrė karo nusikaltimus) ir KGB bendradarbiavimą pasisakantis VLIK-as gina nacistinius nusikaltėlius; kryptingomis propagandos priemonėmis gilinti prieštaravimus tarp VLIK-o ir PLB, ALT; daryti teigiamą poveikį" liberaliai nusiteikusiai išeivijai, kuri prieštarauja VLIK-o politikai neigiančiai kontaktus su sovietine Lietuva.¹⁶¹ KGB nemažiau buvo suinteresuoti ir toliau skaldyti antisovietines jėgas užsienyje ir Lietuvoje, kelti įtampą ir tarpusavio nepasitikėjimą. Pvz. KGB siekė diskreditavimui Laisvės Lygą VLIK-o akyse ir VLIK-o pinigų nukreipimui nuo politinės veiklos finansavimo. 1989 m. archyvinis agentas "Lyro" Čikagoje susitiko ir kalbėjosi su VLIK-o pirmininku K. Bobeliu. Agentas ypač neigiamai šiame pokalbyje pasisakė apie A. Terlecko veiklą,

¹⁵⁸ KGB agentūrinių-operatyvinių priemonių planas prieš JAV specialiąsias tarnybas 1972-1974 m., LYA, f.K-1, ap.3, b.689, l.83

¹⁵⁹ Apie priedangos firmą, LYA, f.K-1, ap.46, b.1576, l.18

¹⁶⁰ Anušauskas A. KGB ir lietuvių visuomenė, p.266

¹⁶¹ Anušauskas A. KGB ir lietuvių visuomenė, p.252

kuri anot jo: "kenkia pertvarkai ir Lietuvos nepriklausomybės siekiui". Tokie šio agento pasisakymai buvo viena iš priemonių siekiant politiškai izoliuoti radikaliausiai nusiteikusius politinių procesų Lietuvoje dalyvius".¹⁶²

Šalies viduje toliau naudojamas kompromitavimo metodas, kad sumenkintų Sąjūdžio, Lietuvos Laisvės lygos autoritetą, apskritai diskredituoti valstybingumo atgavimo idėją. Tokių publikacijų padaugėjo po pirmojo mitingo prie A. Mickevičiaus paminklo 1987 m. rugpjūčio 23 d. Publikuoti pasisakymai, kuriuose buvo piktinamasi įvykusi mitingu, jo dalyviai vadinami ekstremistais. Vėliau analogiškos publikacijos buvo nukreiptos prieš aktyviausias to meto visuomenines jėgas kaip Sąjūdis, LLL (Lietuvos laisvės lyga). Jų narius šmeižiantys straipsniai pasirodydavo prieš rinkimus ar po svarbiausių akcijų, mitingų. LLL, kuri buvo kategoriška ir nelinkusi į derybas su sovietine valdžia, buvo puolama spaudoje. Siekiama jai priešpastyti Sąjūdį, kaip priimtinesnį visuomenei, todėl daug kas pasirenka būtent Sąjūdį.¹⁶³ Pastarąją organizaciją siekiama pateikti nepatraukliai, atskleidžiant jos narių "nešvarią praeitį".¹⁶⁴ Pablogėjus Sąjūdžio santykiams su valdžia, KGB imasi griežtesnių priemonių ir prieš šią visuomeninę jėgą. Kompromitavimas turėjo padėti kovoti su didėjančia Sąjūdžio įtaka visuomenėje. Išrinkus Sąjūdžio seimo tarybą, duotas įsakymas rinkti kompromituojančius duomenis apie jo narius.¹⁶⁵ Kompromitavimo akcijos ypač akivaizdžios rinkimų akivaizdoje. 1988 - 1990 m. spaudoje pasirodo rašiniai apie Sąjūdžio grupių kandidatus į Sąjūdžio Steigiamąjį suvažiavimą, į Aukščiausiąją Tarybą. Pavyzdžiui Jonavoje Sąjūdžio atstovas Gediminas Ilgūnas¹⁶⁶ neva "vos sulaukęs pilnametystės plėšikavo", kitas kandidatas - E. Simonavičius¹⁶⁷ kaltintas pasikėsiniu į TSRS AT deputatę Laukaitytę ir archyvinė medžiaga neva tai patvirtino.¹⁶⁸ Žinoma straipsnių autoriai "užmiršo" paminėti, kad šią medžiagą suteikė KGB, o jiems buvo iškeltos ne kriminalinės, o politinės bylos. Žinant šiuos faktus, šie straipsniai įgauna kitą prasmę ir tikslą – siekta daryti spaudimą, kad jie pasitrauktų iš aktyvios veiklos. Paskutiniai mėginimai suaktyvinti kompromitavimo mechanizmą buvo 1991 metais. Nemažas viltis KGB siejo su 1991 metais atsiradusiu Lietuvos ateities forumu, su kurio pagalba norėta sukompromituoti besiformuojančią valdžią, kaip "profašistinę", pabrėžiant V. Landsbergio autoritarinį valdymo būdą, tarimai autoritarinį režimo pobūdį ir pan.¹⁶⁹ Turbūt didžiausias šių šmeižto ir melo kampanijų tikslas,

¹⁶² Anušauskas A. KGB ir lietuvių visuomenė, p.253

¹⁶³ Selvinskas P. Žmonės ateina, nusivilia ir ... išeina. *Tiesa*, 1989 - 01 - 07, p.3

¹⁶⁴ Žilius V. Praeities negalima nubraukti: kokie kovotojai telkiasi į Lietuvos Laisvės Lygą. *Tiesa*, 1989 - 05 - 03, p.3

¹⁶⁵ Ilgūnas G. Sąjūdis Jonavoje 1988 – 1990. Kaunas, 2004, p.187

¹⁶⁶ Gediminas Ilgūnas - buvo suimtas ir 1953 m. ištremtas. Lietuvoje aktyviai dalyvavo kraštotyros būreliuose. KGB bandė jį verbuoti.

¹⁶⁷ E. Simonavičius partizaninio karo metu priklausė moksleivių pagrindinei organizacijai ir turėjęs ryšių su partizanis, už ką ir nubaustas. (Ilgūnas G. Sąjūdis Jonavoje 1988 – 1990, p.187)

¹⁶⁸ L.S. Buvęs plėšikas į deputatus. *Valstiečių laikraštis*, 1990 - 02 - 06, p.2

¹⁶⁹ Anušauskas A. KGB ir Lietuvos visuomenė, p.275

visuomenės pasitikėjimo nepriklausomybės rėmėjų susvyravimas ir šių jėgų skaldymas.

Pertvarkos laikotarpiu 1987 - 1989 m. respublikos gyventojai ir išeiviai kėlė svarbius XX amžiaus Lietuvos istorijos klausimus, kurie sovietinės valdžios buvo tendencingai iškraipomi arba nutylimi. KGB irgi nusprendė pateikti savo įvykių interpretaciją. Spauldoje pasirodė straipsniai, kuriuose neva atskleidžiamas nepriklausomos Lietuvos valdžios bendradarbiavimas su nacistine valdžia, bandoma visuomenei įteigti, kad ginkluotas pasipriešinimas buvo inspiruotas vokiečių arba atskleisti žymių nepriklausomos Lietuvos veikėjų orientacija į SSRS.¹⁷⁰ Tokiais straipsniais lietuvių sovietinė valdžia su KGB pagalba siekė diskredituoti kitaminčių tiesos paieškas ir buvusios nepriklausomos Lietuvos santvarką. KGB inicijuodavo straipsnius, kurie turėjo atgrasinti nuo siekio atstatyti nepriklausomą Lietuvą ir patvirtinti Lietuvos įstojimo į SSRS teisėtumą. Pvz. Po KGB darbuotojų spaudimo operatyviniam objektui "taras" parengtas straipsnis leidinyje "Argumentai ir faktai" apie tai, kokią didžiulę ekonominę žalą Lietuva patirs, jeigu ji išstos iš SSRS. Vokietijoje leidžiamam laikraščiui "Nemuno kraštas" nusiųsta medžiaga, kuri neva galėtų įrodyti Baltijos šalių įstojimo į SSRS teisėtumą.¹⁷¹ Dezinformavimo metodo neatsisakyta ir jau paskutiniaisiais 1991 m. siekiant pakenkti naujam nepriklausomos Lietuvos valdžiai. 1991 m. skleisti dezinformaciją apie tariamą tautos nepritarimą atkurtos nepriklausomos Lietuvos valdžiai, sukurta fasadinė organizacija "Nacionalinis gelbėjimo komitetas". Jos branduolį sudarė LKP CK 1-asis sekretorius, LKP CK sekretorius ir kiti.¹⁷² Šis komitetas savo veikla siekė sudaryti įspūdį, kad valdžią 1991 m. Lietuvoje vertė patys žmonės, o jiems priešinosi profašistinė valdžia. Taip pat per propagandą siekta įteigti, kad per sausio 13-osios įvykius Lietuvos snaiperiai šaudė į minią.¹⁷³

Nors KGB ir jautė pasikeitusias aplinkybes, nepalankias jų veiklai, tačiau jų neatsisakė iki pat 1991 m. Tai tik dar kartą rodo, kad buvo kovojama iki pat galo ir išnaudojamos visos įmanomos priemonės. Tačiau pasikeitusiomis aplinkybėms vargu, ar tos priemonės galėjo pasiteisinti, nes KGB tapo sunkiau cenzūruoti ir kontroliuoti informaciją, kas buvo šių akcijų sėkmės garantas.

8. Dezinformavimo ir kompromitavimo metodų pasekmės ir efektyvumas.

Norint įvertinti šių akcijų efektyvumą ir pasekmes, yra svarbu išsiaiškinti, ar buvo pasiekti užsibrėžti tikslai – pakirsti valdžios oponentų autoritetą visuomenėje, sumažinti jų aktyvumą ir paramą.

¹⁷⁰Kontrpropagandinių priemonių planas aiškinant respublikos gyventojams ketvirto - penkto dešimtmečių įvykius Lietuvoje, LYA, f.K-35, ap.2, b.333, l.33-34

¹⁷¹ Atsakymas į 1989 m. lapkričio 17d. raštą "z"/4-622, LYA, f.K-35, ap.2, b.333, l.294-295

¹⁷² Šimkūnas A. *Sausio 13-oji: SSRS propagandinio karo užkulisiai*. Vilnius, 2006, p.53

¹⁷³ Šimkūnas A. *Sausio 13-oji: SSRS propagandinio karo užkulisiai*, p.61

Efektivumas priklausė nuo kompromitavimo akcijų vykdytojų ir kompromitavimo objektų. Kai kurios KGB akcijos pasiekdavo tikslą, o kai kurios ne, nes žmonės įtardavo už šių veiksmų stovint sovietinį saugumą. Analizuojant KGB dokumentus galima pastebėti, kad KGB nepelnytai sau priskiria nuopelnus dėl tam tikrų akcijų sėkmės. Jie iš principo atmeta galimybę, įvykusius pokyčius žmogaus teisių gynimo organizacijų viduje, atskirų asmenų atsitraukimą nuo aktyvesnės politinės-visuomeninės veiklos lėmė ne KGB akcijos, o kitos priežastys. Pavyzdžiui, KGB manė, kad kunigas Juozas Zdebskis pašalintas iš TTGKK dėl KGB platintų paskalų, kad jis serga venerine liga.¹⁷⁴ Iš tikrųjų jis pakeistas kitu nariu todėl, kad jis negalėjo skirti šiam komitetui pakankamai laiko. V. Sidzikausko neišrinkimą pavergtųjų Europos tautų seimo pirmininku, KGB laikė kompromitavimo pasekme. Bet 1964 - 1966 metais V. Sidzikauskas tapo VLIK pirmininku,¹⁷⁵ o pavergtųjų Europos tautų seimo pirmininku jis buvo išrinktas vėliau¹⁷⁶, tad tas neišrinkimas nesietinas su KGB akcijomis. Todėl svarbu kritiškai įvertinti šaltinius ir įvardinti įvykių tikras priežastis. KGB labiau sekėsi skleisti melą ir dezinformaciją Lietuvoje, nei išeivijoje, tačiau tam tikrų „laimėjimų“ ir čia galima išvelgti. KGB įnešė tam tikrą trintį ir nepasitikėjimą tarp išeivių organizacijų, kurių santykiai ir taip nebuvo idealūs. Vis dėlto KGB ne visada pavykdo nuslėpti savo vaidmenį šiose kompromitavimo akcijose. Tai rodo ir išeivijos spaudos analizė ir vertinimai. Išvalgesni išeivijos lietuviai suvokė, kad paskelbimas KGB agentais yra kompromitavimo ir šmeižto akcija, kurios tikslas sėti tarpusavio nepasitikėjimą. Pvz. išeiviai nelabai patikėjo A. Terleckui metamais kaltinimais vagyste.¹⁷⁷ Iš tikrųjų tos šmeižto kampanijos tiek išeivijos lietuvių, tiek kitoje užsienio spaudoje negalėjo nepadaryti poveikio. Pavyzdžiui, kunigas Z. Ignatavičius labai išgyveno dėl prieš jį pradėtos kampanijos (jis irgi buvo kaltintas dalyvavęs holokauste) ir net norėjo nutraukti savo veiklą.¹⁷⁸ Garsūs veikėjai buvo priversti teisintis ir taip atitraukti savo dėmesį nuo tiesioginės veiklos. VLIK pirmininkas Mykolas Krupavičius buvo priverstas teisintis dėl VLIK santykių su JAV specialiosiomis tarnybomis. KGB manymu, tai jam nelabai pavyko.¹⁷⁹ Pastebėtina, kad mažesnę poveikį kompromitavimas darė Vakaruose, kur puolamas žmogus galėjo viešai pasiteisinti, buvo daug alternatyvios informacijos šaltinių. O Lietuvoje nei informacijos patikrinimo, nei alternatyvios informacijos pateikimo (išskyrus savilaidą) galimybių nebuvo. Vakaruose buvo paskelbta daugiau informacijos apie KGB metodus, o lietuvių patirtis rėmėsi asmenine patirtimi ir draugų, artimųjų pasakojimais, todėl ir skirtingai vertinta pasirodžiusi

¹⁷⁴ Nutarimas apie DGOP „Voratinklis“ 1983 01 04, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 880, l. 6

¹⁷⁵ Anušauskas A. KGB prisilietimas, p.121

¹⁷⁶ 1959 m. - Pavergtųjų Europos tautų seimo vicepirmininkas, 1960 - 1961 m. - šio seimo pirmininkas.

¹⁷⁷ Anatanas Terleckas - šių dienų nacionalistas *Keleivis*, 1975 - 06 - 10, p.3; Teisinis komitetas nutarė *Naujienos*, 1974 -07 - 29

¹⁷⁸ Streikus A. Nauja sovietų valdžios politika Vatikano atžvilgiu. *Lietuvos archyvai*, 1999, Nr.13, p.91

¹⁷⁹ LSSR KGB Žvalgybinio padalinio istorijos bruožai, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 844, l. 179

informacija. Lietuviai tik savilaidos dėka bent dalis žmonių sužinodavo apie šmeižiamus žmones ir skleidžiamą melą. Sėkmingesnės KGB akcijos susijusios su mestais kaltinimais dalyvavus holokauste. Vis tik tokia informacija Vakaruose turėjo nemenką atgarsį. Remiantis KGB atsiųstais dokumentais JAV pilietybės atėmimo bylos išskeltos Liudui Kairiui (deportuotas į Vakarų Vokietiją 1993 m.), K. Palčiauskui, M. Paškevičiui (pilietybės neteko, bet deportacijos vykdymas atidėtas), Broniui Kaminskui, Jurgiui Juodžiui.¹⁸⁰ Nors ne visi JAV tikėjo KGB dokumentų autentiškumu. Tad išėivijos akyse jie nebuvo visiškai sukompromituoti. Pagaliau kaltinimai ir teismo nuosprendžiai, rėmėsi ne vien KGB dokumentais, o faktu, kad jie atvykę į JAV nuslėpė informaciją apie savo veiklą nacių okupacijos metais. Tai rodo ir nenutrūkusi užsienio valstybių parama Lietuvos klausimu. Pavyzdžiui, Jungtinių Valstijų kongreso nariai palyginti nuosekliai pasisakydavo už okupuotų Baltijos valstybių nepriklausomybės atstatymą. 1970 m. birželio mėn. už tai pasisakė 17 kongresmenų (Congressional Record, 1970 06 15-25).¹⁸¹

Kompromitavimo metodas tik iš dalies buvo veiksmingas, nes nepasiekė svarbiausio tikslo - neprivertė nutraukti antisovietinės veiklos, bet šešėlis ant kai kurių asmenų gero vardo, moralės, veiklos motyvų vis tik krito. Šios kompromitavimo akcijos parodė, kad KGB nesvarbu, kokiomis priemonėmis kovoti ir siekti savo užsibrėžtų tikslų, ir dar kartą paliudijo šios sistemos nusikalstamą prigimtį.

Norint įvertinti dezinformacijos metodo taikymo tikslingumą ir efektyvumą, būtina atskleisti, ar KGB pavyko su šio metodo pagalba įgyvendinti kontržvalgybines užduotis. Nepaisant KGB pastangų užtikrinti įmonių, gamybos slaptumą, užsienyje vis dėlto praskleistas paslapties šydas apie tai, kas buvo gaminama Lietuvos pramonės įmonėse, kokie buvo vykdomi tyrimai, kokia tikroji jų žinybinė priklausomybė. KGB buvo aktualiausia, ar užsienio specialiosioms tarnyboms pavykdavo išsiaiškinti įmonių žinybinę priklausomybę ir juose atliekamus darbus pagal gynybos ministerijos užsakymus. Vakarams pavyko atskleisti įmonės "Venta" žinybinę priklausomybę, kad joje vykdyti darbai, skirti karinei pramonei.¹⁸² KGB buvo žinoma, kad Vakaruose žinoma apie Kauno mokslinio - tyrimo radijo matavimo priemonių instituto darbus, kad pasiremiant užsienyje pagamintų pavyzdžių analogų pagrindų SSRS atliekami tolimesni tyrimai ir darbai, jos ryšiai su SSRS gynybos ministerija. O buvę darbuotojai, išsivežę į Vakarus šioje įmonėje vykdytų darbų ir įrenginių, kaip radioelektronikos aparatūros, mikroprocesorių, schemas.¹⁸³ KGB dėmesio susilaukė

¹⁸⁰ JAV teisingumo ministerijos specialiųjų tyrimų ataskaita apie turimus duomenis apie asmenis, įtariamus padarius nacistinius nusikaltimus 1941 - 1944 m., LYA, f. K-1, ap. 46, b.1168, l.3

¹⁸¹ Anušauskas A. Geležinė uždanga, *Ekstra*, 2002-02 11-17, p.21

¹⁸² Apie priešininko susipažinimą su "Ventos" mokslinio tyrimo instituto, priklausančio Elektros pramonės ministerijai, darbais, LYA, F.K-1, ap.46, b.2122, l.4

¹⁸³ Pažyma apie priešininko žinias apie Kauno mokslinio tyrimo radijo matavimo technikos institutą, LYA, f.K-1, ap.46, b.2122, l.7

išeivijos laikraštyje "Dirva" pasirodęs straipsnis apie legenduotą įmonę nr.555 (tai yra Vilniaus radijo matavimo įrenginių gamyklos sąlyginis pavadinimas). Straipsnis parodė, kad įmonės legendavimas nebuvo visiškai tiksliai įgyvendintas. Šis straipsnis greičiausiai buvo paremtas vietinių gyventojų, gyvenančių netoli šios įmonės, pastebėjimais ir prielaidomis.¹⁸⁴ KGB dokumentų analizė parodo, kad žmogiškasis faktorius neleido visiškai garantuoti slaptų darbų ir dokumentų apsaugos. O ribotos galimybės skleisti legendas per spaudą, neleido efektyviai išnaudoti šio metodo. Tačiau slaptą informaciją apie režimines įmones, manytina, buvo lengviau apsaugoti nei skleidžiamą ideologinę dezinformaciją.

Nors buvo dedama daug pastangų skleisti propagandą, leistos knygos, brošiūros, kurtos radijo ir televizijos laidos, tačiau propagandą organizuojančių institucijų veiklos dokumentai, protokolai, susirašinėjamas, rodo, kad tas veiklos intensyvumas fiksuotas tik dokumentuose, o reali padėtis buvo kitokia. Skleidžiama ideologinė dezinformacija galėjo labiau paveikti Lietuvoje viešinius užsieniečius, turistus, kurie buvo kontroliuojami ir jiems buvo pateikiama tik tam tikra informacija. Iš KGB dokumentų akivaizdu, kad sovietinis saugumas ir kitos propagandą vykdydžiusios institucijos skirdavo nemažą dėmesį šioms akcijoms. Tačiau tie patys dokumentai rodo, kad planai, rekomendacijos ne visada būdavo įgyvendinamos, taip, kaip tikimasi. Tai atspindi "Tėviškės" susirinkimų protokolai, kuriuose jaučiami nuolatiniai raginimai aktyvinti propagandinį darbą įvairiose sferose. Be to, išeiviai labai kritiškai vertindavo informaciją iš Sovietinės Lietuvos. Išeiviai gaudavo alternatyvios, objektyvesnės informacijos iš Lietuvos disidentų, kunigų, ar giminaičių. Efektyvi propaganda galima tik ten, kur nėra alternatyvios informacijos. Atvykstantys lietuviai irgi žinojo į kokią šalį vyksta ir kas jų laukia, nors ir negalima atmesti, kad kai kurie sovietinės Lietuvos pasiekimai galėjo ir padaryti įspūdį.

¹⁸⁴ Kas gaminama Vilniaus įmonėje nr.555 (vertimas straipsnio iš lietuvių laikraščio "Dirva" nr.79, 1962 m. liepos mėn.11, leidžiamo JAV),LYA,f.K-1, ap.46, b.2082, l.17-19

IŠVADOS

1. Šaltasis karas tarp SSRS ir Vakarų demokratinių valstybių pasireiškęs politinėje, ideologinėje bei karinėje ar mokslinėse srityse įtakojo ir KGB veiklos sferas. Dažnas dezinformacijos, kurios pasireiškė įvairiomis formomis, naudojimas buvo vienas iš šios konfrontacijos išraiškų.

2. Atsisakius masinių represijų, KGB tapo svarbia ideologinio poveikio institucija. Ideologizuotas ir politizuotas šios institucijos vertinimas įtakojo ne tik jos funkcijas, bet ir veiklos metodus, todėl nuo šeštojo dešimtmečio KGB skiria vis didesnę dėmesį viešąją nuomonę formuojantiems metodams kaip kompromitavimas, dezinformacija, propaganda ir t. t. Tačiau šios priemonės tik turėjo užmaskuoti, paslėpti arba palengvinti susidorojimą su kitaminčiais, išeiviais, tad represyvus ir baudžiamasis šios institucijos pobūdis išlieka.

3. Dezinformavimo, kompromitavimo ir propagandos metodai, kurie skirti įgyvendinti SSRS vidaus ir užsienio politikos uždavinius nors ir tarpusavyje glaudžiai susiję, papildo, vis dėlto turi tam tikrų skirtumų, ypač turiniu. Jie taikomi pagal tam tikrus principus, skirta tam tikros grupėms, kad pasiektų tikslus.

4. Vykdamas kompromitavimo akcijas pasitelkiama įvairi tiek politinė, istorinė ir asmeninio pobūdžio teisinga, klaidinanti ar tendencingai iškreipta medžiaga ir nukreipta prieš aktyviausias antisovietines jėgas Lietuvoje ir Vakaruose. Tokiomis akcijomis buvo siekiama ne tik apšmeižti juos, depolitizuoti jų veiklą, bet ir skleisti tarpusavio nepasitikėjimą, mažinti paramą Vakaruose bei palengvinti susidorojimą.

5. Propaganda ne tik naudota pasauliui parodyti tikrus ar tariamus komunistinės sistemos pasiekimus pasitelkiant spaudą, turizmą, kultūrą, bet ir panaudotas kaip dar vienas režimo priešininkų kompromitavimo būdų. Vykdyta griežta informacijos ir judėjimo po Lietuvos teritorija kontrolė leido KGB tendencingai pateikti informaciją tiek vietinei, tiek užsienio spaudai ir visuomenei.

6. Lietuvos pramonės įmonės ir moksliniai institutai buvo SSRS karinio - pramoninio komplekso dalimi. Todėl ir KGB Lietuvoje padalinio kontržvalgybos poskyrio svarbia užduotimi buvo nusiūti jų gamybos tikrąjį pobūdį bei tarpžinybius ryšius. Prižiūrimi objektai buvo laikomi režiminiais, kurių veikla buvo griežtai reglamentuota. Dezinformacijos metodas KGB kontržvalgybinėje veikloje pramonės srityje pasireiškė įmonių legendavimu, kuriuo siekiama nusiūti jų slaptą veiklą bei žinybinę priklausomybę SSRS gynybiniam kompleksui.

7. Dezinformavimo metodas nors ir laikytas svarbia kovos su kitaminčiais priemone, kurios

neatsisakyta ir paskutiniais sovietinės okupacijos metais, tačiau jie neturėjo tokio efekto, kokio siekė KGB.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Literatūra

1. Anušauskas A. KGB Lietuvoje : slaptosios veiklos bruožai. Vilnius, Asociacija „Atvažiavo meška“, 2008. 251 p.
2. Barron J. KGB : the secret works of soviet secret agents. Toronto : Bantam Books , 1974. 623p.
3. Bitman L. The KGB and Soviet disinformation : An insider view. New York: Pergamon - Brassey's international defence Publishers, 1985. 226 p.
4. Cieselczyk M. Rusijos ir Sovietų slaptosios policijos istorija. Vilnius: Valstybinis leidybos centras UAB "Intakas", 1991. 191 p.
5. Ilgūnas G. Sąjūdis Jonavoje 1988 – 1990, Kaunas : Aušra, 2004. 267 p.
6. Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja (Žurnalo "Laisvės kovų archyvas" priedas), Kaunas, 1992. 94p.
7. Knight A. The KGB: Police and politics in the Soviet Union. New York, Unwin Hyman, 1990. 357 p.
8. Mesmerized by the bear: the soviet strategy of deception, New York : Dodd, Mead , 1987, 384p.
9. Shultz R.H.; Godson R. Dezinformatsia: *the strategy of soviet disinformation*. New York : Berkley books, 1986. 241 p.
10. Streikus A. Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944 - 1999). Vilnius, 2002, Vilnius: LGGRTC, 2002. 374 p.
11. Šimkūnas A. Sausio 13 - oji: SSRS propagandinio karo užkulisiai. Vilnius, A. Šimkūnas, 2006. 135 p.
12. Terleckas A. Trys politiniai laišakai. Vilnius, Lietuvos Laisvės Lyga, 1992. 35 p.
13. Worldwide communist propaganda activities // by F. Bowen Evans. New York, 1955. 222p.
14. Буковский В. Московский процесс. Москва, 1991, 528 с.
15. Почепцов Г. Г. Информационные войны. Москва: Рефл бук, Киев: Ваклер 2001. 576 с.
16. Семанов С. Ю. Андропов. 7 тайн генсека с Лубянки. Москва : Издательство "Вече", 2001. 416 с.

Publikacijos

1. Anušauskas A. KGB ir lietuvių visuomenė: slaptasis karas 1954-1991 m. *Darbai ir dienos*, 2000, Nr.21, p.233 – 283
2. Anušauskas A. KGB prisilietimas, *Metai*, 1996, Nr.11, p.116 - 124
3. Anušauskas A. KGB ir teritorijos kontrolė. *Genocidas ir rezistencija*, 2006, Nr.2, p.132-133
4. Anušauskas A. Geležinė uždanga. *Ekstra*, 2002 02 11-17
5. Anušauskas A. Tinklas. *Ekstra*, 2002-02-27
6. Banionis J. Lietuvos laisvinimo veikla Vakaruose įsigalint detantui 1970-1974. *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr.1, p.108 – 139
7. Bagušauskas J.R. Užsienio radijo laidos tautos kovoje dėl laisvės sovietinio režimo metais. *Genocidas ir Rezistencija*, 2001, Nr.2, p.62 - 91
8. Gečiauskas G. Trys pagrindiniai buvusio LSSR KGB archyvo trečiojo slaptosios raštvedybos bylų fondų sudarytojai, *Lietuvos archyvai*, 1999, Nr.13, p.148-159
9. Grybkauskas S. KGB veikla sovietinės Lietuvos pramonės įmonėse 1965-1985 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2009, Nr.1, p.94-111
10. Streikus A. Nauja sovietų valdžios politika Vatikano atžvilgiu. *Lietuvos archyvai*, 1999, Nr.13, p.88-94

Sovietinė spauda

1. Banelis V. Vilkai keičia kailį. *Gimtasis kraštas*, 1977 - 01 - 10
2. Bučelis Pasikalbėjimas su R.Kalantos motina. *Laisvė*, 1972 - 06 - 02,
3. Jankevičius P.; Marcinkevičius A. Tvarkos ardytojai nubausti. *Kauno tiesa*, 1972 - 10 - 04
4. Jasiukaitis A. Kas jie tvarkos pažeidėjai. *Kauno tiesa*, 1972 - 05 - 21
5. L.S. Buvęs plėšikas į deputatus. *Valstiečių laikraštis*, 1990 - 02 - 06
6. Kuckaitis J. Vatikano radijas prašovė. *Gimtasis kraštas*, 1973 - 10 - 11
7. Selvinskas P. Žmonės ateina, nusivilia ir ... išeina. *Tiesa*, 1989 - 01 - 07
8. Žilius V. Praeities negalima nubraukti: kokie kovotojai telkiasi į Lietuvos Laisvės Lygą. *Tiesa*, 1989 - 05 - 03

Šaltinių sąrašas

1. Agento "Ignotas" 1981 m. vasario 17 d. agentūrinis pranešimas, LYA, f.K-35, ap.2, b.301, l.174-176
2. Apie priedangos firmą, LYA, f.K-1, ap.46, b.1576, l.18
3. Apie priešininko susipažinimą su "Ventos" mokslinio tyrimo instituto, priklausančio Elektros pramonės ministerijai, darbais, LYA, f.K-1, ap.46, b.2122, l.4
4. Atsakymas į 1989 m. lapkričio 17d. raštą "z"/4-622, LYA, f.K-35, ap.2, b.333, l.294-295
5. Baranausko B. pasiūlymai, liečiantys buržuazinių nacionalistų demaskavimą, LYA, F. 3378, ap. 55, b. 16, l. 31
6. Bobkovo F. Pranešimo tezės: imperializmo ideologinė diversija prieš SSRS ir SSRS KGB kova su ja, Lietuvos ypatingasis archyvas, LYA, f.K-1, ap.10, b.325, l.25-28
7. Buvusių nepriklausomos Lietuvos autoritetų panaudojimo patirtį kovoje su nacionalistais šalies viduje ir išeivijos organizacijomis apžvalga, LYA, f.K-1, ap.3, b.709, l.35-44
8. Dėl bendrų aktyvių ir kontrpropagandinių priemonių panaudojimą, LYA, f.K-35, ap.2, b.333, l.56
9. Elgesio su turistais individualiais atvejais atmintinė ir užsieniečių, atvykusių į IX-ojo pasaulinį jaunimo ir studentų festivalį, sulaikymas jiems atsitiktinai ar sąmoningai atsidūrus uždraustoje zonoje, LYA, f.K-1, ap.3, b.528, l.245-246
10. Glavlito ataskaita apie į Lietuvą patenkančių užsienio literatūros ir išvežamų iš Sovietų Sąjungos kontrolę 1960 m. LYA, f.1771, ap.208, b.13 l.46-47
11. "Inturisto" informacinio - propagandinio darbo su užsienio turistais 1971 metais ataskaita, LYA, f.K-1, ap.46, b.771, l.244-247
12. Išvada dėl priemonių įmonėje G-4151 efektyvumo prieš užsienio techninės žvalgybas, LYA, f.K-1, ap.46, b.2088, l.183-186
13. JAV teisingumo ministerijos specialiųjų tyrimų ataskaita apie turimus duomenis apie asmenis, įtariamus padarius nacistinius nusikaltimus 1941 - 1944 m., LYA, f. K-1, ap. 46, b.1168, l.3
14. Kas gaminama Vilniaus įmonėje Nr. 555 (vertimas straipsnio iš lietuvių laikraščio "Dirva" nr.79, 1962 m. liepos 11 d., leidžiamo JAV), LYA, f.K-1,-1, ap.46, b.2082, l.17-19
15. Kontrpropagandinių priemonių aiškinant respublikos gyventojams ketvirto - penkto dešimtmečių įvykius Lietuvoje planas, LYA, f.K-35, ap.2, b.333, l.33-34
16. LSSR KGB Kauno padalinio prižiūrimai geležinkelio teritorijai priklausančių ypatingų objektų sąrašas, LYA, f.K-26, ap.1, b.74, l.325-326
17. LSSR KGB agentūrinių - operatyvinių priemonių planas prieš radijo stoties „Svoboda“ ("Laisvė") komitetą ir radijo stotį „Svoboda“ ("Laisvė"), LYA, f.K-1, ap.3, b.315, l.5-11
18. LSSR KGB agentūrinių - operatyvinių priemonių planas prieš turistus iš JAV, LYA, f.K-35, ap.2, b.323, l.124

19. LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1987 m. lapkričio 10 d. pasiruošimo užsienio komandiruotei planas, LYA, f.K-35, ap.2, b.352, l.213
20. LSSR KGB pirmininko drg. J. Petkevičiaus 1967 m. spalio 4 d. pranešimas, LYA, f.K-1, ap. 3, b. 657, l. 35
21. LSSR KGB pirmininko pavaduotojo V.V. Zvezdenkovo raštas Nr.21/2962 į 1986 m. birželio 27 d. raštą nr. 2663, LYA, f. K-1, ap.46, b.2122, l.61
22. LSSR KGB 2 - osios valdybos 2-ojo skyriaus agentūrinių-operatyvinių priemonių planas 1985 metams, LYA, f.K-1, ap.3, b.774, l.4
23. LSSR KGB svarbiausių agentūrinių-operatyvinių priemonių planas prieš JAV specialiąsias tarnybas 1972-1974 m., LYA, f.K-1, ap.3, b.689, l.83
24. LSSR KGB žvalgybinio padalinio istorijos bruožai, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 844, l. 204
25. LSSR KGB I- osios valdybos darbo planas su "Balandžiu", LYA, f. K-35, ap. 2 B. 151, l. 22
26. LSSR KGB skyriaus Klaipėdos ir Lietuvos jūros baseino viršininko pulk. A. Armono 1985 m. rugsėjo 4 d. raštas LSSR KGB 6-osios tarnybos viršininkui papulk. Miškiniui V. dėl projektų 1823 ir 1924"B" laivų statymo įmonėje "Baltija" ir mokslinio tyrimo instituto "Ekos" būdingos veiklos, LYA, f.K-1, ap.46, b.2121, l.41
27. LSSR KGB svarbiausių agentūrinių – operatyvinių priemonių planas kompromituoti ir nukenksminti priešišką DOR Nr.99 "Dekadent" veiklą prieš mūsų šalį, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 202, l. 9
28. Lietuvos kultūrinių ryšių su išeivijos lietuviais komiteto veiksmų 1966 m. planas, LYA, f.K-3, ap.1, b.23, l.1
29. Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos "Tėviškė" prezidiumo posėdžio, įvykusio 1978 m. kovo 24 d. protokolas Nr.1, LYA, f.K-3, ap.1, b.2. l.4
30. Nutarimas dėl DGOP "Voratinklis" užvedimo, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 880, l.6
31. Pasiūlymai, kaip trukdyti "Taikos ir laisvės kruizui", LYA, f.K-35, ap.2, b.344, l.68-69
32. Pažyma apie išeivių organizacijų vadus ir nacistinis baudėjus, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 298, l. 249-250
33. Pažyma apie susitikimą su agentu "Leonas", LYA, f.K-35, ap.2, b.325, l.99
34. Pažyma apie Lietuvos SSRS kultūros darbuotojų kelionę į JAV, LYA, f.K-35, ap.2, b.306, l.29
35. Pažyma apie KGB Kauno rajono skyriaus pagal 2-ąją liniją darbą už 1976 m., LYA, f.K-18 ap.1, b.170, l.7
36. Pažyma apie operatyvinę padėtį elektrografijos mokslinio - tyrimo institute (įmonė p/d G-4602), LYA, f.K-1, ap.46, b.2091, l.284
37. Pažyma apie priešininko žinias apie Kauno mokslinio - tyrimo radijo matavimo technikos institutą, LYA, f.K-1, ap.46, b.2122, l.7
38. Pažyma apie "Vilmos" gamybiniame susivienijime 1975-1978 m. pasikeitusią operatyvinę situaciją, LYA, f.K-1, ap.46, b.2086, l.103
39. Pažyma apie paslapčių saugojimo patikrinimą Kauno miesto KGB padalinyje 1985 mėn., LYA, f.K-1, ap.46, b.2121, l.29
40. Pažyma apie operatyvinę padėtį Vilniaus mokslinio tyrimo instituto Radijo matavimo prietaisų gamykloje p/d P-6859, Vilniaus Spalio revoliucijos 60-menčio gamybiniame susivienijime p/d- A-7859, LYA, f.K-1 ap.46, b.2082, l.34
41. Pažyma apie operatyvinių - techninių priemonių panaudojimą prieš turistus, LYA, f.K-1, ap.46, b.921, l.3-4
42. Karinio pobūdžio įrenginių, gaminamų įmonėje "Vilma", sąrašas, LYA, f.K-1, ap.46, b.2089, l.15-17
43. Pažyma apie duomenų apie režiminio objekto "Vilmą" duomenų paviešinimo faktus, LYA, f.K-1, ap.46, b.2088, l.43-44
44. Planas įgyvendinti SSRS KGB 5-osios valdybos 1977 m. vasario 23 d. įsakymą Nr.5/8-230,

- LYA, f.K-35, ap.2, b.299, l.93-94
45. Pranešimas apie Lietuvos KGB uždavinius kovoje su priešininko ideologine diversija įgyvendinant SSRS KGB 1968 m. gruodžio 27 d. nutarimą, LYA, f.K-1, ap.3, b.671, l.161
 46. Raštas apie žurnalą "Nemuno kraštas", LYA, f.K-35, ap.2, b.300, l.299
 47. Raštas apie priešininko susipažinimą su mokslo tiriamuoju institutu ir gamyklos "Ventos", priklausančio Elektros pramonės ministerijai, darbus, LYA, f.K-1, ap.46, b.2122, l.16
 48. Sąrašas Lietuvos SSR įmonių ir įstaigų, turinčius simbolinius pavadinimus, LYA, f.K-1, ap.46, b.2122, l.232-236
 49. Sprendimas uždrausti įvažiuoti į SSRS Aldonai Janačas (Šlepetytė), LYA, f.K-35, ap.2, b.236, l.60
 50. SSRS Ministrų Tarybos patvirtinti nuostatai dėl duomenų slaptumo lygmens tipo nustatymo tvarkos, duomenų, esančių darbuose, dokumentuose ir įrenginiuose, slaptumo lygmens nustatymo, (1980 m. gruodžio 3 d.) LYA, f.K-1, ap.46, b.2159, l.12
 51. SSRS Ministrų Tarybos nutarimu patvirtintas SSRS miestų ir rajonų, uždraustų užsieniečiams sąrašas, (1977 m. gruodžio 19 d.) LAVA, f.101, ap.42, b.72, l.75-84
 52. SSKP ir SSRS MT 1970 m. spalio 1 d. nutarimas dėl priemonių sustiprinti saugumo režimą, f.K.1771, ap.246, b.1, l.68-79
 53. Šifrotelegrama nr.5668, LYA, f.K-35, ap.2, b.324, l.50
 54. "Tėviškės" perspektyvinis darbo planas vykdant Lietuvos KP CK plenumo nutarimą "Dėl respublikos partinės organizacijos uždavinių, gerinant dorovinę gyventojų auklėjimą", LYA, f. K-3, ap. 1, b. 101, l. 2
 55. Agentui „Kalvis“ (a.b. nr.251) užduotis suartėti su išseiviu Vepštu, kad infiltruoti šį agentą į Santarą -Šviesą, LYA, f.K-35, ap.2 , b.303, l.44-45
 56. Valstybinių paslapčių patikimos apsaugos užtikrinimas. Valstybinių paslapčių sąvoka ir tipai. Slaptos informacijos nutekėjimo sąlygos ir priežastys. Priemonės užkirsti kelią nutekimui informacijos, LYA, f.K-1, ap.46, b.2159, l.45

Internetinės priegos

1. Bahry D.; Silver B. D. Intimidation and the symbolic use of terror in the USSR. *The American Political science review* 1987, vol.81, nr.4, p.1067, prieiga per internetą: <http://links.jstor.org> , žiūrėta 2009-08-06
2. Lau R. Negativity in Political perception. *Political behaviour*, 1982, Vol.4, nr.4, p.373 (internetine prieiga : <http://www.springerlink.com>, žiūrėta 2009-08-06
3. Pringle R.W. Andropov's Counterintelligence state? *International journal of Intelligence and Counter Intelligence* [interaktyvus]. 2000, vol.13, issue 2, p.193 - 203 prieiga per interneto <http://search.epnet.com>

TURINYS

Įvadas.....	2
1. „Aktyviosios priemonės“: tikslai, formos ir svarbiausi bruožai.....	10
1.1. Dezinformacija : sąmoningai skleidžiamas melas.....	10
1.2. Sovietinė propaganda: tarp dezinformacijos ir kompromitavimo.....	11
1.3. Kompromitavimas: negatyvios viešosios nuomonės formavimas.....	12
2. SSRS vidaus ir tarptautinės politikos pokyčių įtaka KGB veiklai ir metodų kaitai.....	14
3. KGB padaliniai, atsakingi už dezinformacines akcijas.....	16
4. Dezinformacinių akcijų objektas Lietuvoje ir išeivijoje.....	18
4.1. Kompromituojanti medžiaga politinės dezinformavimo akcijose.....	18
4.2. Strateginė informacija ir objektai.....	18
5. Ideologinė dezinformacija.....	20
5.1. Kitaminčių ir katalikų dvasininkų kompromitavimo akcijos Vakaruose.....	20
5.2. Išeivijos neigiamo įvaizdžio kūrimas Vakaruose.....	23
5.3. KGB propagandinės akcijos.....	26
6. KGB dezinformavimo akcijos Šaltojo karo kontekste.....	30
6.1. Slaptos informacijos apsauga įmonėse, įstaigose.....	30
6.2. Įmonių legendavimas kaip dezinformacijos sklaidos forma.....	34
7. Dezinformavimo ir kompromitavimo akcijos 1987-1991 m.....	35
8. Dezinformavimo ir kompromitavimo metodų pasekmės ir efektyvumas.....	37
Išvados.....	41
Literatūros ir šaltinių sąrašas.....	43
Turinys.....	47
Priedai.....	48